

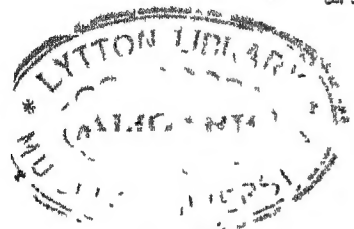
M.A.LIBRARY, A.M.U.

PE2797

* بسم الله الرحمن الرحيم *

۲۷۹۶

و بعد تحمید حضرت سنجین آفرین که زبان انسان را
 از اراع مثال قدرت کو بانی بنماید * * *
 تمهید نعت ختم السیاق که کلمه زبان دیکه رسس
 را انضام نطق و مانت * * * شمع کند گردانده
 ذره بی مقدار از هیچ در ان ستاین نارس مر را خان
 معروض رای محاوره دانان فصیح زبان دلبسته
 سنسنا سان صحیح سان می گردانده که جوان و خاطر اند
 امیر ما از لبر ظاهر ماس * * * تر باره را که
 شربت داجال * * * م سرج * * * ال

زیب مسند شوکت و کاریگری نگین خاتم !
 و نامداری نیروی بازوی کشور کشایان مصفا
 آموز فرمان روایان نور و الطاف رحمانی
 بچند آسمانی مرجع و مآب جمهور و بعلم و نفس
 طینت مشهور بحسن خلق یکتای روزگار
 روزگار را سرمایه افتخار مرکز دایره مر
 ناصب اعلام قوت قدوده و وسای عالی مقام
 سنج شعراء و دی الاحترام عند لب گل
 معانی گل سرسبد چمنستان سخندان
 بهر اهل زبان معیار و معیار حب بیان
 فیض گسترش گفته و لطیفه گو و فصیح الفصحا
 نواب سپهر جناب امیر الملک شمس
 سید احمد علی خان بهادر و ذوالفقار جنگ دا
 و عزم افضا له خطور نمود که نسخه مشتمل
 اصطلاحات دیار دہلی و روزمره فصحا

معلی آنچه در بعضی اشعار منظوم میگردد و فهم
 دور دستان برانانکه در امصار بعید واقع اند
 یاد را ککنهش نمی رسد بزیر تالیف آراستگی
 یابد تا مطالعه آن انواع کنایت را صراحت بخشد
 و بر طالبان این فن کار آسان گردد امتثال امره
 تحصیل این سعادت واجب دیدم و بقیه یم
 ارشاد مصروف نگردیدم اما چون این نسخه ایست
 مبین مصطلحات ریخته باصناف لطایف معنوی
 آمیخته لهند ابر عایت خطاب کار فراموشم
 بشمس البیان فی المصطلحات هندوستان گردید
 و در سنه یک هزار و دویصد و هفت از بهجت نبوی
 صلی الله علیه و سلم در شهر محرم الحرام تاریخ
 بیست و دویم در بلده مرشد آباد با تمام رسید
 مامول از سخن سنجان نکته رس و روشن
 خمیران پاک نفس آنست که هر جا سهوی

و خطای در یابنده چشم عنایت بهوشندگی در اصلاح
 بکوشند * نظم * ای که در آئین معنی پروزی * نیست
 از انصاف طبیعت را گزیر * از من مسکین
 درین مشکین سواد * گر خطای رفته است آهنگیر *
 بر ضمایر از باب بصایر پوشیده نماند که اصطلاحات
 مرقومه این نسخه متنوع است بر دو نوع نوعی
 را بمکادرد عوام اختصاص و نوعی از روزمره
 خواص علقه ایی حال هر چه در مجادله آن دیدار
 مستعمل است برای دور دستان مستند
 و آنچه در روزمره آن بلاد مروج است عزیزان
 بعید را سنجیده شاعر هندی عبارت از زبان موزون
 دهلوی است پس هر چه مطابق آن باشد صحیح
 دانچه و رای آنست فاطمه و قبیح بالجهله حرفی چند
 مرقوم نمود باستعانة الملک الودود *
 حرف الالف * آش * بالف ممدود و سکون

شین معجمه طعامیست رقب قبق مثل شله و مثل آن
 از مخترعات اهل ولایت و هم عموماً در محل طعام
 چنانکه گویند آب و آتش تیار است و آتش پکای پتاه
 کنایه از آنست که برای آزار کسی مقدمه سازند
 اَفْصَحُ الْفَصْحَاءِ مَرَزَارُ فِیْعِ سَوْدَادٍ بِجَوِ اسیرنجیل
 زبانی خانمان گوید * شعر * بجو با دلچی یون و راتی هین *
 ره تیری آشن کیا پکاتی هین * و بدین معنی
 در فارسیان هم استعمال * مولانا ظهوری
 ترشیزی فرماید * شعر * کاسه خود رشید لیدن
 نمی آید ز من * کو فلک می پز ز کین هر روز
 آتش دیگرم * اود هیرنا بننا * هرزه بواو
 مجهول و دال و نای هندی بیای مجهول و شنیده
 و سکون را هندی کنایه از انواع تخیل که در عالم
 تنهائی خطور کند استادی و مولائی حضرت در فرماید
 * رباعی * کجھه آپهی گراکی آپهی کجھه چنهای * کهتاهی

کچھ آپہی آپہی کچھ سنائی * آید رو ہمیشہ
 بہ دل دیوانہ * کیا کیا کچھ او دہیر تہا ہی اور بنتا ہی *
 داود ہر بن مخفف اول است و نیز ہمیں معنی مرزا
 علی نقی شعر گوید * رباعی * کیا کیا حرص و ہوس کی دہن
 ہی دلو * کس کس دہپ کی او دہیر بن ہی دلو *
 تشویش معاش مغز جان کھاتی ہی * دنیا کی
 غرض تلاش کہن ہی دلو * آنکھوں نمین آنی *
 کنایہ از آمد سکر اگرچہ عموما بر کل سکر اطلاق
 دارد اما بیش تر بر شراب مستعمل مولف
 گوید * شعر * وعوی میخواری اتنی ہی پہ تہا سکر کار کا *
 پیتی ہی ایک آدھ گھونٹ آنکھوں میں بس
 آنی لگی * یعنی کیفیت و ظاہر است کہ ضمیر لفظ
 کیفیت در محاورہ ہندی بتانیث استعمال دارد لہذا
 محذوف بودن آن بحیثیت نشست ردیف کیفیت
 پیدا نموده * آنکھوں نکا آنا * کنایہ از آشوب چشم

سخن شنیدنی نظیر محمد تقی میر فرماید * شعر * عشق
 نی ایزد این هی دکهلا بیان * ره گئی آندو تو آنکاهین
 آیان * آپس مین رهنا * بهرزه محمد وده وفتح
 بای عجمی و سکون سین مهمله کنایه از آلودگی
 فبق محمد میر اثر فرماید * فرد * هم کههان تو کههان
 بهر کهستی هین * که به آپس مین دو نور هستی هین *
 و این مختص بمجاهد زبان است * اوس پر جانی *
 به و معنی مصطاح یکی کنایه از سردی بازار و دویم
 مراد از آب و تاب چیزی که بکمال صفا و صباحت
 باشد مثل بر معنی اول مولف راست * برگ
 گل بهر بهی پرایک اوس سی پر جای و هین * دیکهی
 عالم جو ده تیری عرق افشانیکا * و دویم میر حسن
 گوید * شعر * جز اشک بلباب آب نهین گل شاخسار پر
 کیا اوس بر گئی هی چمن مین بهار پر
 * آگ لینی کو آئی تهی * در محلی گویند که دو دستی

بدیدن و دوستی آید و بی مکث و توقف زود مراجعت کند
 محمد تقی میرگوید * جلد مجله سوخته کی باس سی جانا
 کیا تھا * آگ لینی مگر آئی تھی یہ آنا کیا تھا *
 و آ ز شعر سعید ای اشرف مستفا ذ شد
 که در اهل ولایت هم این اصطلاح استعمال
 است اشرف کوید * دل را از سینه آن
 بت سرکش گرفت و رفت * و رغانه من آمد و
 آتش گرفت و رفت * و اگر گویند که در شعر
 سعید ارجایت عجب است ظاهریست تا با اصطلاح
 هندی مطابقت یابد گوئیم و او عطف که در گرفت
 و رفت واقع شده مفید این معنی است و بر
 متناظر ظاهر * آنکه این پشیرانی * کنایه از خیرگی
 چشم که بکمال نگرستن عارض گردد حضرت در
 فرماید * اوس سنگدل کی وعده خلافتی کو دیکھئی *
 پشیراگئی همین آنکه پشیری انتشار سی *

* آنکه بین تمهاری دیکهی همین که بنا * خود را بتجربه کاری
 ستودن و هم رعایت ادب از دست ندادن
 مصطفی خان یکرنگ گوید * نرگس کتین مین هرگز
 لا تانهین نظر مین * دیکهی همین مینی پیاده ای آخر
 تمهاری آنکه بین * آنکه دکله لانی * ترجمه
 چشم نمایی است که در فارسی مستعملی مولف
 گوید * دیدن آنجم نهین هی خشمگین سعی سرخ سرخ *
 برق بهی کتین همین اسب آنکه دکله لانی لگی
 * انگارون پرلوتنا * کنایه از بیقراری که در عالم
 رشک لاحق گرد و لای گوید * شعله خوب سنی
 نظر آتا نهین * تب سنی انگارون به لوتی هی ولی *
 * آنکه موند کی ایک چیز کا اختیار کر لینا *
 کنایه ایست از قبول با تا مل میر سجاد گوید
 * غرون کو جان خوا سب مین غفلت کی دال کر *
 ای که ات آکی سوله و هم پاس آنکه موند *

* او تہائی گیرے * ہمزہ ہوا و جھول و
 تائی ہندی بالٹ کشیدہ و دو تختانی و کاف
 فارسی بیای معروف و را مہملہ بیار سیدہ
 فرقہ ایست از دزدان کہ روزانہ دستبرد کنند
 و این طایفہ بیشتر در افواج بسربرد مرزا
 رفیع سودا در محو کو تو ال مشتمل بر صفات
 انفارش فرماید * کسو کا گہتہ کتی و تیراہی * کوئی
 ہر و او تہائی گیراہی * آیرے دیکھو * بد قعیہ
 نظر بد گویند قلندر بخش جرات راست * رباعی *
 * کل رنگ حناسی سرخ کہادون کو * بیتہا تہا چمن
 مین جو وہ سر و دلجو * مینی جو کہا کہ ہی کف
 پایہ بہار * ہنس کر گنا کہنی اپنی ایرے دیکھو *
 * ایک سی دن نرہنی * کنایہ از تغیر حالات
 آعم ازینکہ در زوال جمعیت گویند یا بزوال
 پریشانی میر سجاد گوید * ہجر کی راتین ہی آخر

کھت گئیں * ایک مٹی رہتی نہیں ہیں دن ہمیش *
 * آنکھ جھپکنی * تاب مقابلات نیا و ردن
 مولف گوید * مثابل حسن کی گرمی کی تیری کون
 اب ہو دے * کہ سورج کی بھی تیری رو برو
 آنکھ اب جھپکتی ہی * آستین کا سانپ * کنایہ
 از دشمن بغلی است مرزا فدی گوید *
 رفتہ رفتہ یا جو ہر اپنی دکھلائی گا * آستین کا سانپ
 دکلا یہ تو جی کہانی گا * آنکھوں میں گھر کرنا *
 اصرار بر تصدیق قول خود نمودن بخلاف حقیقت معنی
 مولف گوید * کہتی ہو گھر تیری آنکھوں میں
 نہیں مینی کیا * کون مکر اوی تمہیں آنکھوں میں گھر کرتی ہو *
 * آسمان سی گونا * کنایہ از ہر سیدہ ن چیز
 کہ بی سعی دفعہ حاصل شود و قدرش چند ان
 بنامہ و این بیشتر بمکار و دعوات مستعمل
 مولف گوید * قطعہ * کو کہ توکل ہی اور چون شبہم *

طالب رنگ و بو تیراهون مین * پرنه اتنا بهی
 جان سهل مجھی * آسمان منی نهین گراهون مین
 * آنکھه چورانی * کنایه از چشم پوشی
 است مولف گوید * ایسی کیا کی ہی دلاہنی
 بتوئی چوری * دیکھ کر ہما و جو یہ آنکھه چورالیتی ہین *
 * آنکھو مین کہتکنا * در نظر ناگوار گذشتن
 مولف گوید * چون اشک تو نظرون سی
 کیونکہ گرا دیوی * آنکھو نمین نیز جی پیلای
 ہر وقت کہتکنا ہون * اولچہناد لکا * عبادت
 از گرفتاری دل است جرات گوید * خوش ہوا
 وہ کی مین غم مین نہ کہین * دل الجھتا رہ کہین نہ کہین
 * آنکھون مین خاک دالشی * بد و معنی
 مصطلح یکی آنکہ جنس زبون را بمبالغہ تعریف
 چشم خریدار خوب نمایند و این خاصہ فروشندگان
 غدا را است و دیگر آنکہ چیزى را طرفہ العین دست برد

کنند اول مشهور و دویم مولف گوید * مجلس سنی
 رات دلو میری صورت صبا * لیگنی سبھونکی
 آنکھوں میں وہ خاک دآل کی * آنکھیں نیلی پیلی کرنی *
 کنایہ از کمال خشم کہ اکثر در حالت غیظ رنگ رو
 متغیر شو و جرات گوید * روز آنکھیں نیلی پیلی کرجتا ہی
 وہ شوخ * بزم میں تو چشم حیرت سنی نہ یکھا کر ہمیں *
 * حرف الہاء موحده *

* بک لگنی * بفتح اول و سکون کاف تازی
 کنایہ از یاد و گوئی و ب بیل تحقیر مستعمل مرزا
 رفیع سودا در بخوفند وی لاهوری گوید * یتھی یہ و ان
 رہتی ہیں صبح سی لی شام تک * لگتی ہی اشعار کی
 جا لہرا نکو بک * و بک بک بتکرار نیز ہمیں معنیست
 و ہر دو را معنی مصد دیہ حاصل و این ظاہرا از بق بق
 گرفته اند چنانکہ از وی معنوی فرماید * اہل دنیا کافران
 مطابق اند * روز شب در جق جق و در بق بق اند *

* بستر اَم لینا * بالکسر و سکون مهکامه بمعنی آمدن و شب
 گذراندن و این بستر در استعمال آزادان خانه بردوش
 است محمد قایم گوید * دل سایه بین اُس زلف کی
 آرام لیا کر * تک شام کو تو مرغ تو بستر اَم لیا کر * بستر
 معروف مشفق و محبی مرزا رضا قلی آشفته فرماید
 * نه بستر کا آشفته هونا مقید * اری سارا عالم
 هونا پراهی * بستر * در محاوره فقر بمعنی فرو دگاه
 مستعمل مولف گوید * ربا عی * هو اجازت تو
 بزم مین تیری * آج رهنا هو گو شه گیر و نکا *
 * اب کهمان جائین سر پر آئی شام * دوری بستر
 فقیر و ن کا * بدن پهل جانا * کنایه از جوش بشور
 که در ایام بهار برد کند و عوام گرمی دانه کویند
 هدایت گوید * آتش سی داغ دلکی سراپا تو جل گیا *
 * گلزار پهلوی کیا که بدن سارا پهل گیا * بوجه پکر نا *
 بوا و مجهول و جیم هندی کنایه از تمکین و رزیدن بخلاف

حالات سابق و اکثر بسبیل طنز گویند شرف الدین
 مضمون راست * مہ رونی بوجہ پکارا مشکل ہوا ہی جینا *
 * یار و خدا کرے خیر بہاری ہی یہ مہینا * باو بندی *
 جاء دادن بلات و گزافات چیزیراکہ در حقیقت
 اصل ہی نہا شتہ باشد ابرو گوید * زندگی ہی سمراب کی سی طرح
 * باو بندی حباب کی سی طرح * بتا دینا *
 بضم اول و تائی شدہ بالنت کشیدہ در محل
 فریب دادن مستعمل مرزا رفیع سو داد رہجو
 اسیر بخیل گوید * پیران کا گر آئی وقت طعام
 * جای لقمہ کی کہای وہ دشنام * یو نہیں اقمہ جائیں
 اسکو دی بتا * مارین نہیں جہو تہی ہاتھ سہی کتا * بتانا *
 بفتح تبین کنایہ از یہ شخصند کردن مولف گوید * شعر *
 * گہہ دیر مین بیجا مجھی گہہ کنج حرام مین *
 اسی عشق غرض تونی مجھی خوب بنایا * باغ باغ ہو جانا *
 مراد از شرف گفتگی خاطر یہ آیت گوید * کس قدر ہی

تیری مقدم سنی خوشی گلشن مین آج * دیکه
 تجموگل هوا جاتا ہی کیسا باغ باغ * بہا بہا بہا *
 ہفتیستین کنایہ از غابہ سکر ہد آیت گوید * سافنی
 پرون ہون مین نوشی مین بہا بہا * دریا سبی
 کچھ بہکم نہیں موجیں جناب کے * و مجاز اکنایہ از
 قطرہ مستی کظرفان است * بوقتاً ساقہ * بواو
 معروف و تائی ہندی بالف کشیدہ کنایہ از پستی
 قد معشوق کہ بکمال موزونی باشد مولف گوید
 * بوقت سنی تیری قد کا جس جا پہ پرتی سایہ *
 و ان اد ر نکوئی بوتا جز سر و و سہمن نکلی *
 * بانیان پادون پوجنا * اقرار بر فیلسوفی مزدوران نمودن
 مرزا رفیع فرماید * جتی سجدہ کیانہ آدم کو *
 شیخ کا پوجا وانی بانیان پادون * و درینجا مراد
 قایل ترجیح شیخ است بر شیطان * باو کار خ بتانا *
 کنایہ ایست از فریب دادن و این روز مرہ عوام

بازار است محمد تقی میرگوید * قالا نهیں ایک مجکو
 پدنگ آج اور آتی * ہستون کتین بادکارخ او نی بتایا *
 * بال بیکانہو وے * تاکید آدر مبالغہ احتیاط چیز ی
 بشخص حاضر گویند و آیین ظاہر اتر جمہ همان است
 کہ در فارسی گویند سر موفقصان نشو داستادی
 و مولائی حضرت در دفرماید * ای شانہ تو نہو جو دشمن
 ہماری جی کا * ہان دیکہیو نہو وے زلفو نکا بال بیکا *
 * حرف الہای عجیبی *

* پانی پی پی کوسنا * کنایہ از کثرت بد و عا است
 کہ در ہیچ حال فوت نند مرزا علی نقی محشر گوید
 * رباعی * کیا ظلم ہی دلمیں بس مسوسا کیجی * جب یاد
 لب جام کا بوسا کیجی * اید اہی سخت محسب
 کنی تہون * بانی بی بی کی اسکو کوسا کیجی *
 * پاتون آگنادرخت کا * کنایہ از برگ ریزی
 درخت است در آیام خزان و صحرادر محل

انہامی قوت و استعداد مصطلح اعظم ازینکہ
 در بیدار معشوق طاقت و آرام اتمام بندید و یا بحوادث
 روزگار عدم اسباب دست دہد جناب مرزا
 رفیع فرماید * نظم * احوال کی ہماری تجکو تو کیا خبر ہی *
 گذری ہی جکی جی ہر سو ہی بہہ جاتا ہی *
 آنکھوں کی گرد میری مژگان کی ہی یہ صورت *
 گویا کنار دریا خس بہہ کی آرائی * اور دل جو ہی
 بغل میں سوا سطح کا پہو را * ہرگز نہ وہ پکی ہی
 ظالم نہ پہو تتا ہی * القصہ کیا کہوں میں
 گلشن میں زندگی کی * تجہہ بن نہال سودا
 پاتون ہی آنگاہی * پانون چل جانا * وقوع تحلیل
 در استقال میر حسن در سحر البیان شتہر
 فخط سنالی لکھنو آورده * غریبون کا دل سا نکلی گگا *
 تو گل کا ہی پانو چلی گگا * پانون نکالنی * گویا پا از حد
 اعتدال بیرون داشتن است حضرت درد

قدس سرہ فرماید * تہمتی نہیں ز نہار کسو کی یہ
 سنبھالی * بیطرح کچھ ان آنسوؤں نی ہانوں کالی *
 * پتلی * بضم اول و سکون فوقانی و لام بیای معروف
 در ہندی مردک را گویند و پتلی کا تارا کرنا جادادان
 است کسی را در چشم مصطفیٰ خان یکرنگ
 گوید * اگر آدے میری گہر وہ پیارا * کرون اوس
 ماہ کو پتلی کا تارا * چہارہین کہانی * بفتح اول
 وجیم ہندی بالف کشیدہ و رای ہنہ ی بیای مجہول
 رسیدہ و سکون نون کنایہ از صدمات برداشتن
 است مرزا رفیع سودا در ہجو اسپ گوید *
 دیکھی ہی جب وہ تو برہ و تہان کی طرف * کہانا ہی
 دانہ کہاس کی جاگہ سدا چہارہ * یعنی از نا ظاقی بر زمین
 خئی افتد * پی جانابا ت کا * طرح دادن در جواب سوال
 است آبرو لوید * سخن اور و ن کا تشنہ ہو کی سنا
 اور سب کہنا * مگر جب آبرو کی بات کو اسدنا تو پی جانا *

* پیت هر جانا * بیای مجهول و سکون تا هندی مراد از
 تنک ظرفی ناکان است محمد حاتم گوید * اند نو نین
 و یکمه کر همکو اهرتی هین رقیب * پیت انکا هی
 هر اکل پرسون مرتی هین رقیب * محفی نهاند درین شب
 بحیثیت معنی اصطلاح لطیف دیگر که عبارت از
 نه اغل است کیفیت بیدار نموده * پنا * بکسر اول
 و سکون مهمله و نون بالفت کشیده خستگی یافتن
 مخصوص در عالم تعشق حضرت در دفر ماید *
 مرتان هین هون کچمه سین اوس سخت دلکی هت هون *
 پنا هون آپ اپنی کم بخت دلکی هت هون *
 * پانی سی پنا کرنا * کمال تفضیح نمودن مصحفی گوید
 * چشم نی رور وکی دریا کردیا * ابر کو پانی سی پنا
 کردیا * پنا هر کنی * بفتح اول و سکون
 مهمله دلام بیای معروف رسیده کنایه ازان است
 که در حالت غیبت بر احوال شخصی اطلاع شود

مولف گوید * جب غریبی ہوا وہ کہیں رات نہ گزارے *
 یہاں درددسی اپنی بھی پسلی پہرے ک گئی *
 * پہارسی راتین * کنایہ از طول شب بے پای
 مصیبت سجاد گوید * ک طرح کو ہاکن پہ
 گزریزگی * ہجر کی یہ پہارسی راتین * پانی نہ مانگنا *
 در اول ضرب شمشیر ز خم کاری خوردن و معاجان
 دادن مہر سوز گوید * رباعی * جو تجسی بالای ناگہانی مانگی *
 یار اہ عدم کی کچھ نشانی مانگی * دکھااے اوسی
 تو اپنی شمشیر نگاہ * جکا مارا کہی نہ بانی مانگی *
 * پایتھن لگانا * بفتح اول و لام بیای معروف
 و فتحہ تائی ہندی و سکون فون در فکر تخریب
 کسی بودن سوار در سجو بخیل ز بانی خانسا مان گوید
 * نان باکو جو دیکھو ہر کی نظر * جسہ کہتہ ہی یون
 وہ گیدی خر * تنکی مشرف کہی گھر نگا و نگا *
 اور پایتھن تیرا پکا و نگا * پولی تلی گزراں کرنی *

کنایہ از کمال تجرد و عدم اسباب بہ آیت گوید

* ہوا ریش در از شیخ سی معلوم یہ ہمسکو *

کہ یہ زاہد ہی ایک پولی تلی گنڈ را ان کرتا ہی *

* پانو گارنا * کنایہ از عالم استقلال محمد تقی

میر فرماید * یاد رہ طالب بین کوئی کب تلک پری *

تکین دے کہ بیتھہ رہون پانو گار کر *

* پانو پہیلا کر سونا * عبارت از کمال فارغ بالی

است جرات گوید * ہاتھ کہینچا زندگی سی

جب ہزیر چرخ آہ * تب دیافتنی فی سونی پانو

پہیلا کر ہمیں * پانی بہرنا * اقرار بر عجز نمودن

مولف گوید * عجب کیا ہی مہ کنعان ہی یہاں

پانی پری اکثر * اگر صورت زرا دیکہی تیری چاہ

زخندان کی * پانو دھود ہو پینی * کنایہ از فرط

اعتقاد مولف در نعت گوید * طوف قدم شریف

جسم کی بجی * مقصود دلی تمام اوسم لیجی *

ظاهری یہ آب حوص سی اسکی طیش * ایسی
 ہادیکی پانود ہود ہو پیچی * پیلا ہونا * در اصطلاح
 از ادا ان کنایہ از رخت ہستی بر بستن آمدہ مولف گوید
 * اری می نوش تو ہی آپکو جلدی و ان پہنچا *
 گدا ای سن کو کہتی ہین تیری آج پیلا ہی *
 * پس انداز * بفتح اول و سکون مہملہ انچہ
 بعد از صرف نگاہ اندوز نگار پشہ آنرا مایہ
 توکل نامند کہ در ایام عطلت بکار آید حمہ بقا گوید
 * یہ گل اندام جو صرفی سہم تک ایک ناز کرین *
 کام لین زلف سی کاکل کو پس انداز کرین *
 بیاید دانست کہ حروف چند با متزاج ہی
 مختلط الت ترکیب در زبان ہندی بر اسہ علیحدہ قرار
 یافتہ اند و در تلفظ از ہم متفاوت گردیدہ چون * با *
 کہ منقسم برد و قسم است اگر بای تازی
 بہا مخلوط شود * بہی * خوانند و تحت او بعلامت

موجوده یک نقطہ کنند و اگر با عجمی مرکب گردد
 * پھی * خوانند و در آنجا سه نقطہ گذارند و
 حالی ہذا لقیاس * در تاد جیم و دال و راد کاف *
 استیاز پیدا است و ہر یکی بجای خود مذکور شود
 انشاء اللہ تعالیٰ *

* حرف الباء ہندی *

اما از نوع اول * ہیگنی حانارات کا * بیای معروف
 و سکون کاف عجمی و فوقانی بیای مجموعہ رسیدہ
 گنایہ از گذشتن شب است کہ در صحبت عیش
 و طرب بگذرد و سرور اہل مجلس آنآقا نادرترقی
 یا شد میر حسن در تعریف کا کل بی نظیر مشاہیر
 عالم غسل بیان نمودہ * نمی کا تہا بلوکی عالم عجب *
 * مذیکہ کی کوئی خوبتر اوس سعی شب *
 * کہون اسکی عالم کی کہا تم سعی بات *
 * کہ جون ہیگتہ جاے صحبت میں رات *

* بهاری پتھر چوم کی چہرہ دینا * دست بردار شدن
 از امری است کہ بر آمدن از عہدہ آن مقصود نباشد
 یکی از شعر گوید * ہمینی ادس سنگدل سی منہ مورا *
 بہاری پتھر تما چوم کر چہرہ را * بہجک جانا *
 بفتح تین و سکون کاف تازی کنایہ از وقوع
 حیرت ناگہانی کہ دفعۃً رود ہر ترا رقیع سودا در
 قصیدہ سالگرہ گوید * حسن ایسا کہ جسی ماہ
 شب چار دہم * یکبیک دیکہی تو یکچند وہ در جای
 بہجک * بہہو کا * بفتح اول و دوم بواو معروف
 و کاف تازی بالفتح کشیدہ مراد از شعلہ روی
 معشوق مولا کہ گوید * بہہو کا استند رکہراہی
 ای رشک فر کا * زرا اتا تو جانا کر کہ جتاہر
 جگر کا * اما از نوع دویم * پھیکا * بیای
 معروف و کاف تازی بالفتح کشیدہ بمعنی بی شک
 آمدہ * و پھیکا لگنا نظرون میں کنایہ از کی رنگ جہیزی

که در مرتبه خود ناقص باشد ناجی گوید * نکین حسن
 دیکهه کر پی کا * رنگ کل کا تجھی نکا پیکا * پہپہولی *
 بفتح اول و دویم بوا و مجهول و لام بیای مجهول
 رسیده جمع آبله و پہپہولی دلکی بہو زنی حسرت
 دل بر آوردن خان آرز و فرماید * مینجانی بیچ
 جا کر شیشی تمام تو رے * زاهدنی آج اپنی دلکی
پہپہولی بہو رے * پہونک پہونک کی پانود ہرنا *
 ہر دو بوا و معروف و نون غنہ با کاف تازی کار
 با حتر از نمودن و راه با حیات رفتن ہدایت گوید
 * زمانہ بسکہ ناز کتر ہی بلبل خاطر گل سسی *
 * صبا ہی پہونک پہونک اس گلستا نمین پانود ہرتی ہی *
 * حرف التای منقوطہ *

* تل * بکسر اول و سکون ثانی نام کنجد کہ
 قسمیت از اقسام حبوب و در اصطلاح عرصہ
 یکدم بل از آنہم کم مقبر خان گوید * تل مین دل لی کی

یوں بکرتی ہو * کہ گویا ان تلو نمین تیل نہیں *
 * تارے گنتی * کنایہ از شغل تنہائی مولف
 راست * انتظار میں تیری کل کی طرح ایسے رو *
 آجکی رات بھی گنتی ہی کتنی تار و نگو * تہ کر رکھو *
 در اظہار بیغرضی و استغنا گویند میر سجاد گوید
 * یار کا جامہ ہمیں ہیگا عزیز * یوسف اپنا پیر ہن تہ کر رکھی *
 * تو ر نا جور نا * کنایہ از کمال قدرت
 و اختیار ہدایت گوید * سر رشتہ محبت یار و نکی
 ہاتھ ہی کیا * وہ آپہی توڑتی ہیں اور آپہی جوڑتی ہیں *
 * تنگی چنتی * بکسر اول و سکون نوں و کاف
 تازی بیانی مجہول کنایہ از غلبہ سکے کہ نہایت
 پیہوشی آرد و مجاز آدر محل مسخ شدن نیز
 مستعمل شرف الدین مضمون گوید * سہزی یہ
 خط کی دیکھ کی پیاری عجب نہیں * گر ہو کی مست
 بہنگ بہر تنگ زرا چنہر * تو لانا نظم و نمین *

سنبیدن قدر و مقام اراست جناب درد فرماید
 * رونی کو میرے تولی ہی و د نظر و نمین * اس گوهر
 اشک کی بھی رتی جمکی * تل دہرینکو جاگہہ نمانین *
 بکسر اول و سکون ثانی کنایہ از تنگی جای مجلس
 کہ بہر ت مردم باشد سیر حسن در مشوی گلزار ارم
 گوید * ہجوم ماہ رویان اس قدر تھا * کہ ہمکو
 دلکی پس چائیکا در تھا * نہ پای خالی اس حسن میں رہ *
 بہم پہنچی نہ تل دہرنی کو جاگہہ * تلوئی سہلانی
 تفریط در خوشام نمودن مولف گوید * ہی یہ پامالی
 خون دل عاشق ہی کافیز * مہندی اس طرح
 جو تلوئی تیری سہلاتی ہی *

* تنی اور آیان اور ہمینی ہوں کہائیان * در مقامی
 گویند کہ طرف ثانی سخن سازی کند و خود را بر تصنیع
 ادا اطلاع باشد ہدایت گوید * باتین یہ کی
 آگی بناتی ہو میری جان * تنی اور آیان ہیں

سویه‌بان نهون کهائیان * تلوون سی اگ لگنی *
 کنایه از کمال غیظ و غضب سجاد گوید * سهند یکو
 کف باسی تیری لاگ لگی هی * مین کیا کرون
 تلوون سی میری آگ لگی هی * تلاق ری *
 نام صحرائینست که در نواح سهند واقع و اکثر
 قطاع الطریق در آن میدان قافله غارت کنند و در
 عرف حال این لفظ عموماً بر جمیع محل خطر اطلاق
 دارد مرزا رفیع در بحو کو تو ال و بی انتظامی
 شاه جهان آباد گوید * دیکهی بهنی جوراه
 چاق ری کی * پشم هی رهنی تلاق ری کی * تالی *
 فوقانی بالفت کشیده و لام بیای معروف بمعنی
 ذب تک آمده و این در سه محل استعمال
 دارد دگهای در مقام طلب که صدای آن دلالت
 بر وجود شخص کند مرزا رفیع در مطلع قصیده
 مبالغه گوید * صبح هوتی جوگی آج میری آنکه جهپک *

دی خوشی نی و همین آکر در دل پر دستک *
 و گاه در ضحک و استهزا استعمال گردد هدایت گوید
 * کرم شب تاب آنکر چمکی ہی گردد اوس ماه کی *
 کیونہ لڑکی دیکھ کر اسکو بجاوین تالیان * و گاہی *
 ارباب موسیقی را ازین عمل نظم نال منظور
 باشد و بدین حیثیت در تالی یابی نسبت اعتبار
 شود و تالی ایک ہتھ سی بجنی ہتھ کنایہ ایست
 اذ امر متنبع الوقوع کہ دوستان در عالم اخلاص
 بسیل شکایت گویند ہدایت گوید * شعر *
 * کہیں سناہی کہ ایک ہتھ سی بجنی تالی *
 * جو اپنی چاہ کرے ہم بھی اسکی چاہ کریں *

* حرف الناء ہندی *

و این نیز ہر دو قسم است اما از نوع اول
 * تکرہ ہتھ سی لینی * مقابل شدن با کسی کہ
 قدرت مقابلہ آن نباشد میر سجاد گوید

* کوہ کن کیون نہ سر کو پہو تر مرے *
 لی ہی جا کر پہاڑ سی ٹکر * تپکی پرتا عورت کا *
 بفتح اول و سکون بای عجمی و کاف تازی
 بیای مجہول کنایہ از میلان خاطر اوست بہاشرت
 مولف گوید * سستی میں بسکہ تپکی ہی پرتی تہی
 دخت رز * ہونٹوں سی میری ہونٹہ کل اپنی رگر گئی
 تھی کی اوت میں شکار کہیلنا * دز پردہ
 کار کردن سجاد گوید * مرگانکی صنف میں چہپکی
 نگہ یون کرے ہی چوت * صیاد جون شکار کی
 تھی کی بیٹھی اوت * تپکنا پہوڑی کا * بفتح تین د
 سکون کاف تازی و نون بالف کشیدہ کنایہ از
 چختن مواد اوست جناب مرزا رفیع سودا فرماید
 * طیش نی اندون دلکی نئی صورت نکالی ہی *
 * تپکنا ہی پر آراتون کو یون پکتا ہو جون پہوڑا *
 اما از نوع دویم : تہو تہانا منہ کا * چین برجین

ز دن است میر حسن گوید * غمگین نهو حسن تو به

نازی تجھی پر * یون اور کی تو آ کی وہ منہ توتھا کی میتھی *

* حرف الثای مثلثہ *

شعریکہ مشتمل بر اصطلاح باشد درین حرف کم بنظر گذشتہ

* حرف البجیم تازی *

* جگ * بضم اول و سکون کاف عجمی در ہندی بمعنی

قرن آمدہ و در اصطلاح آنکہ دو نرد چوسہ کہ در یک

خانہ باشند فضایل علی خان در مثنوی زبانی معشوقہ

گوید * سد اغم کی چوسہ پچھا کر خیف * برہ کولی

میتھی ہون اپنا عریف * سو کچی ہی پرتی ہی ہر حال میں *

کئی جگ ہوے مجکو جنجال میں * جی میں جل جانا *

کنایہ از پیچ و تاب خوردن در حالت رشک

میر سوز گوید * جو تیری قد کو دیکھی شمع پانی ہو

پگھل جاوے * مجھی دیکھی اگر پروانہ اپنی جی میں

جل جاوے * جی کی امان مانگنی * مقدمہ آداب است

و در عرض مطلب کہ اول این لفظ گویند و
 من بعد بر التماس مدعا آیند میر سوز گوید
 * کہوں یک بات مین تجھسی اگر جی کی امان پادون *
 * مجھی قربان ہونی دے تیری قربان ہو جاؤن *
 * جی پگھل جانا * بیای معروف و کسرہ با، عجمی
 و فتح کاف ہندی و سکون نون کنایہ از سہلان
 خاطر است ہدایت گوید * دل پر ہزار حرف
 شکایت سی تھا ہجوم * مگرے کو دیکھتی ہی پہ
 کچھ جی پگھل گیا * جان پر کھیلنا * کنایہ از اختیار
 نمودن امریست کہ در حصول آن ہلاکت خود
 متصور گردد جرات گوید * رباعی * پیدا ہوا جب سی خون
 دل ہی مین پیا * اب تک مر مر کی عشق بازی
 مین جیا * کوئی اور نہ کھیل کھیل آیا جگو * طفلی مین
 ہی جان ہی پہ کھیلا مین کیا * جی ہارنا کسی چیز سی *
 باز ماندن از امریست کہ بمقتضای جبن جرات

بر اختیار آن بنا شد محمد تقی میرگوید * عشق بازی
 مین کیا موی همین میر * آگهی جی انہونی اراتھا *
 * جی چہپانا * عبارت از پہلو تہی کرد نست میرگوید
 * ع * مدت ہوئی کہ تاب و توان جی چہپا گئی
 و جی چورانا نیز از ہمین عالم است و بکشرت
 عرف محتاج سند نیست

* حرف البجیم عجمی *

چبا چبا کی باتین کرنی * بتکلف حرف زد ن
 و بیدردانہ سخن گفتن محمد تقی میرگوید *
 ایک رنگ پان ہی اسکا دل خون کن جہان ہی *
 پہنسی ہیں اُسکو باتین کرنی چبا چبا کر * چل سسکنا *
 بفتح اول بمعنی توانستن و قدرت یافتن سجاد گوید
 * کیا کرے پانو بہی کہ چنگل میں * کچھ نہیں آبلون سی
 چل سکتا * چپٹی بہر بانی میں د و ب مرنا *
 کمال متعل شدن و انحطاط مرتبہ خود دیدن مرزا رفیع سودا

در تعریف چاه مومن خان گوید * جتنی روی زمین بر
 تپه کوی * چینی برپانی لیکی دَوَب موی *
 * چکای دینسی * بضم اول و کاف تازی بالفت
 کشیده و دو تختانی بمعنی نظر غلط کردن است
 و بیشتر عوام بازار استعمال کنند میرفرزند علی
 موزون گوید * چکای دی کی چترامی سی جانا
 کیا قیامت هی * نکاهین ج طرف لرتی هین تیری
 همنی اٹکلیان * چینی چائنسی * بفتح اول و سکون
 باء عجمی و نون پلاس معروف کنایه از کمال قناعت
 و این نیز استعمال عوام است مرزا رفیع در هجو
 طفل معطی گوید * با یکی گهر کی چات کر چینی *
 کر و گذران یار و تم ابنی * چو پت کرنا * ویران
 جنت نمودن مرزا رفیع در هجو کوتوال گوید * ابنی
 دروازے آگی رکھ نٹ کہت * کئی هین اسنی
 گهر کی گهر چو پت * چتکینو نمین اُورانا * بضم اول

و سکون تائی هندی و کانت تازی مکسور و تحتانی
 بو او مجهول و سکون نو ن کنایه از اختلاطیست
 که ظرفا با اهل ملاهت کنند و هم در جائی مشتمل
 است که شخص را با طایف الحیل ناکام بگذارند
 هدایت گوید * آه و فغان سنی نه کبھی عنده ایب کی *
 بابل کو گل نی جتکیون هین مین او آدیا *

* چور لگنا شمع کو * کنایه از زور و گداختن شمع
 است که بصدقه بادند نقصی باورسد و قبل از وقت
 معمول تمام شود ~~محمد میر اثر فرماید~~ * و مبدم کچھ
 گهلا ہی جاتا ہوں * شمع کی طرح دگر چور دگا *
 * چوتی کا ہونا ایک چیز کا * بو او مجهول و تائی
 ہندی بیای معروف کنایه از یکتائی ان چیز است
 چنانکہ در قارسی گل سر سبد خوانند میر حسن
 دو تعریف جعبد ر سیر کہ در ہندی آنرا چوتی گویند
 ہمین اصطلاح آورده و فی الواقع خالی از لطف

نیست * سنگارون مین گوسب سنی هی
 وه اوتار * په کهتی هین چوتی کا اُسکو سنگار *
 * چاند کا کهیت کرنا * کنایه از طلوع شب مهتاب
 ونمودار روشنی میر حسن در تعریف سبزه پوشی
 بی نظیر گوید * وه حسن اور فد پوشاک اور ده شباب
 * ز مرد مین جون جلو ه آفتاب * کهی تو
 که شب چاندنی آن کی * نکالا تها مننه کهیت
 سی دنان کی * و درین معنی لفظ کهیت لطیفه
 بخشیده فنامل * چمکنا * نشو و نمایافتن و هم چشمکین شدن
 مثال اول هدایت گوید * یہ نکتہ جو ہر آئینہ سعی روشن
 ہوا دلپر * کہ اکثر اس زمانی بیچ ناکاری چمکتی هین *
 و دویم مولف گوید * تنہانہ اشک ہی کچھ
 هین مجھ پہ گرم ہوتی * آتی هین لخت دل بھی اب تو
 چمک چمک کر * چل * بفتح اول و سکون ثانی
 بدو معنی مصطلح یکی وقوع برہمی و ہزیمت در انبوه

و دویم بمعنی تخلف مثال اول مولف گوید
 * چل بسی صبر و قرار و طاقت و تاب و توان *
 چلتی ہی تیری سہون سین یکبیک چل پر گئی *
 و دویم محمد تقی میر گوید * آوارہ سیرے ہونیکا
 باعث و زلفت ہی * کافر ہون اسمین ہووی اگر
 ایک بال چل * چرخ چرہ ہنا * کنایہ از صفا و موزونی
 تقطیع یا قن و خوش اسلوب کشتن محمد بقا گوید * منہ
 اسکا صفائی تیری تلوے کی پناوے * خورشید ہزار
 اپنی تن چرخ چرہ اوے * چار پای * چیز بست
 کہ برای خوابیدن موضوع و آن چار چوب پایہ دار
 است کہ بریسمان بافند و معنی اصطلاحی آنکہ در
 وقت جنگ چون کشتہ و زخمی را برانند از مذہبین قیاس
 در روز مرہ اہل شکر مراد از شمار چار پای
 کو یا شمار زخمیان و کشتگان است و درین صورت
 ظرف بجای مظهر و متعجب گریدہ و ظاہر

این هم از همان عالم است که قاروره سدرخ
 و نهر جاری گویند حال آنکه قاروره عالم شیشه بول
 است و سدرخی آن کنایه از رنگ بول و همبرین
 نمط نهر نیز جاری نیست بلکه آب آن جاری علی
 ای حال سند اصطلاح مذکور از کلام میر صاحب
 یافت شده * تیری گلی سی سدا ای کشنده عالم *
 هزارون جاتی هوئین چار پائیان دیکهین * چراغ تهنه اکرنا *
 خاموش کردن چراغ است مولف گوید * پیری
 مین صرف سدی مرداغ کیون نهون * تهنه ا
 کره هی هر کوئی وقت سحر چراغ

* حرف البجیم هندی *

ابا از نوع اول * جهماک * بفتختین و مسکون
 کاف تازی کنایه از دیدن چیزی که از دور محسوس
 شود و خوب مفصل بنظر در نیاید مولف گوید * شعر *
 * اُسکی جهماک سی آنکه عبث اپنی لڑکی *

کیا پتھی پتھی ہم پر یہ بجلی سہی پڑ گئی * و گاہی بمعنی
 عکس روشنی ہم مستعمل میر حسن در تعریف
 کہاراں پالکی بی نظیر گوید * کہاراونکی زربفت کی
 کوریاں اور اونکی دبی پانون کی پھولیاں * بدھین
 پگڑیاں تاش کی سرا پر * چکا چوندھین جس سہی آوے نظر *
 وہ تھو نہیں سونی کی موٹی کرے * جہانک جس کی
 ہر ہر قدم پر پڑے * و بمعنی رختنگی نیز مستعمل
 و معروف است * جہانک بور * بفتح اول و لام بالفت
 کشیدہ و موخرہ بواو جھول و سکون رای مہما
 چیز ی را گویند کہ نہایت درخشان باشد ہم
 در مقام ماسبق میر حسن آورده * ہزارون ہین
 اطراف میں پالکی * جہانک بور کی جلمگی نالکی *
 * جہانک جہل * نیز بہمین معنی است لاکس این
 ہر دو اختصاص باقمشہ زرتار دارندہ باجو اہر و سیم
 وزر اما از نوع دویم * چہاتی پر مونگ دلنا *

کنایه از آنست که معشوق حضور عاشق با دیگری
 مختلط شود محمد قایم گوید * گندمی رنگ جوهری دنیا مین *
 میری چه تانی به مونک دلتاهی * چهیر تا * بیای مجھول
 و سکون رای ہندی و نون بالف کشیدہ بد و معنی
 مستعمل اولاسر سخن واکردن و ثانیاً از راد
 شوخی و ظرافت مختلط شدن نواب امارت مآب
 محبت خان بہادر شہباز جنگ دام اقبال و عجم
 نوالہ فرماید * کسی سی گو جداہین مثل تار ساز
 ہم لیکن * ذرا چہیر سی سی ملتی ہین مالی حکا
 جی چاہی * چہرک کر بیچنا * بکسر اول و فتحہ
 رای ہندی و سکون کاف تازی مبالغہ در تعریف
 جنس خود کردن است در حالت فروش و مجازاً
 کنایہ از یار فروشی یکی از شعر اگوید * ہو کیون
 نہ چمن مین گرم گل کا بازار * شبہم جب اسمی خوب
 چہرک کر بیچی * چہری تلی دم لینا * بضم اول

در ای مهمله بیای معر و ف گونہ متوقف شدن و تحمل
 و زیدن در طلب مد عالمولفه * دلا فراق مرثه سین
 تو یار قاتل کی * تر پهنه نه اننا ذرا تو چهری تلی دم لی *
 و من حیث التلفظ تحقیر طالب ظاهر است درین معنی
 * چپچهو نذر * نامی است یکی از اقسام حشرات الارض
 که از موش خرد تر باشد چون در رفتار خیلی
 سرعت دارد بدین اعتبار آتش بازان نام
 یکی از اقسام آتشبازی قرار داده اند که او نیز
 وقت آتش گرفتن بهمین حالت پندامی کند و در فارسی
 هم که بهمین معنی موشک آمده کاف در کلمه علامت
 تصغیر است طغرا گوید * چو موشک واکند آهم
 گر آتشبازی شوق * بود در دست مرثگان
 هر طرف مهتابی اشکم * و موشک دوانی
 که در اصطلاح فارسیان کنایه از آتش اندازی
 اهل نفاق است بهمین معنی در هندی نیز چپچهو نذر

چهره رانی مصطلح آبرو گوید * ماه رو کی پاس جاکسی
 چاهچون در چهره ردی * گهر جلا عاشق کا ان لونکا
 کیا تو تاهوا * چہاتی گد رانی * بکاف پارسی
 و دال مہماہ کنایہ از بلند شدن پستان عورت است
 در ایام شباب و ادایل جوانی ہدایب گوید
 * نو بہار آئی ہی جون عہد شباب * چہاتیان
 کلیونکی بھی گد رایان * چون ضمیر کلی در ہندی
 مخصوص تہانیت استعمال یافتہ نسبت این
 تشبیہ خالی از کیفیت نیست * چہنگنا چاندنی کا *
 با سر و فتح تہای ہندی و کاف تازی و نون بالف کشیدہ
 کنایہ ایست از نور شب مہتاب کہ بہمال صفا
 باشد میر حسن در سحر البیان گوید * وہ چہنگنی
 ہوئی چاندنی جا بجا * وہ جار یکی آمد وہ تہندی ہوا *
 * چہاتی پھنسی * کنایہ از جگر خون شدن است بر خال
 در دہند ہدایت گوید * طاقت ہی کسی شرح محبت کی

دغم کی * سن حال سیر اہت گئی چہا تی ہی قلم کی

* حرف الحاء مہملہ *

* حال حال چلنا * کنایہ ایست از تیزی و فدا

جمہد تقی میر فرماید * جانین ہین فرش زہ تیری مت

حال حال چل * ای رشک حور آدمیونکی سی حال چل *

* حرف الناء معجمہ *

* خاک و آلی ایک بات پر * کنایہ از اخفای امر است

کہ در افشای آن انواع و سوائی متصور باشد محمد بقہ

گویہ * قطعہ * گر قتل کیا بقا کو خوبان * اس بات کو

سنہ سستی نکالو * پنهان ہی ہما ہی خون عاشق

* جانی دواب اسپہ خاک دالو * بحر بسنت کی

بوچہنی کسی سی * ظن بر غفلت و بیخبری اوست

و مجازاً در ہمہ جا استعمال خان آرزو فرماید

* او تہہ چیت کیون جنون سی خاطر پنخت کی *

آئی بہار تجکو خبر ہی بسنت کی * خون چاقنا تلو ارکا *

خون آلود شدن شمشیر است فضل علی دانا گوید
 * نجاتی خون کو جس روز میری اوس کو فاقہ ہی *
 * زگ گردن سی میری اوس کی خنجر کو علقہ ہی *
 * خزا خزا کر پہچنا * بد شواری رسید نست
 اعم ازینکہ دشواری راہ باشد یا از عالم دیگر
 محمد تقی میر گوید * ہر کام سدرہ تھی تنجالی محبت کی *
 کعبہ ملک تو پنہاچی لیکن خزا خزا کر * خاک چہانا *
 کنایہ از کمال آوارگیست در سعی و تلاش
 مولف گوید * کیوں خاک چہانا ہی دلا کو بکو عبث *
 مثل صبا ہی اوس کی تجھی جستجو عبث *
 * خالا کا گھر * کنایہ از ماسن و آرام گاہ محمد حسن
 محبت بن گوید * دل دینی پر ہی جی تو کرو خان خراب
 یہ عاشقی ہی شیخ جی خالا کا گھر نہیں *
 * خدا کی مارے ہونا * کنایہ از بد بختی و بد طالعی است
 سید عبدالولی عزلت گوید * بتو کی ہم جو یہ

سنگ جفا کی مارے ہیں * سو شکوہ او نسی
 نہیں ہم خدا کی مارے ہیں * خدا کیا کرے *
 در اسید و یاس عمو ماگویند محمد قایم گوید * میں جاتا ہوں
 کعبہ کو اب دیر سی * بھلا یہ بھی دیکھوں خدا کیا کری *
 * خبر عطر * بہتا نہ لفظیت مرکب فقط بمعنی خبر
 موضوع اعم ازینکہ خبر خوش باشد یا موخس
 بنجاد گوید * باد صبا سی زلف معطر کی ہم تنک
 مدت ہوئی کہ پنہنجی نہیں کچھ خبر عطر * مولف
 گوید حرکت طای عطر کہ در رکن ضرب مقابل و تد
 مجموع واقع شدہ اعنی در تقطیع در برابر عین می افتد
 و برین نمط مفعول فاعلات مضاعیل فاعلن در صحت
 لفظ گو نہ تردد بخشیدہ ہر چند این بحث علاقہ با فن
 عروض دارد و درینجا داخل ما نحن قیہ نیست لکن
 در شعر چون مقدم صحت لفظ است البتہ محل
 گفتگو است مخفی نہاند کہ عطر بمعنی طیب بکون

طاست و در اینجا هم باعتبار مناسبت لفظ خبر
 که تشبیه بابومی توان کرد معنی علاقه با همان عطر
 شناکن الاوسط دارد اگر گویند که خبر عطر لفظیست
 مشهور که بکثرت استعمال از عالم مثل اعتبار
 یافته و در مثل تصرف جایز نیست گوئیم اگر بهره
 و نای منقوطة می بود البته باین توجیهه موجه می شد
 لکن چون بعین ممله و طای خطی است هر آینه بکون
 اوسط باید و معیند اجمیثیت معنی طرف لطیف

همان است فثامل و حق الثامل *

* حرف الدال ممله *

---

* دل میں گھر کرنا * خصوصیت پیدا کرنا *
 استادى و مولائى حضرت در فرماید * شعر *
 * یارب سپهر اتنی تو اب در گزر کرى *
 * کوئى خانان خراب گى دلمین گھر کرے *
 * دانت نکالنى * بدو معنی مصطلح یکی کنایه از عجز و

سهاجت و دیگری در محل خندیدن سآل ا دل
 میر سجاد گوید * زلفونکی جب البجہتی ہین اوس
 ساتھ آکی ہال * دنیا ہی شانہ عاجزی سہی دانست
 تب نکال * سآل دویم میر سو ز گوید * مستزاد *
 سن سوز عبث دیکہہ کی حیران ہوگا * خوبو نکا جمال *
 * دل زلف میں البجہی گلریشان ہوگا * ست لی یہہ وہال *
 یہہ چال ہری ہی تجسی نبینیکی ہین * آمان کہا *
 ہنستا ہی کیا بہت پشیمان ہوگا * ست لی یہہ وہال *
 * دونون وقت ملنی * با عقدا عدو ام کنایہ از
 وقیست کہ بین العصر والمغرب ہا مشد نیمہ حسن گوید
 * نہ لیت اسطرح منہ پر زلف کو بہر اکی ای ظالم *
 * ذرا اوقہہ بیقہہ توا وسدم کہ دونون وقت ملتی ہین *
 و آضح باد کہ درینجا زلف ورخ مشبہ واقع شدہ
 و شام و سحر کہ مشبہ بہ است محذوف لاکن
 بکثرت استعمال کہ ہر اسنہ جمہور استعمال است

ان نقد را متبادر الفهم گردیده که بمسحر و تلفظ مع
 و ربادی الرای خصوصیت مشبه به حاصل می شو
 و حاجت بتصریح و اظهار ندارد * و نکودن را نکو رات بخانا *
 کنایه از کمال استغراق در امری چنانکه گویند فلان کس از دین
 و مافیها بیخبر است مرزا علی نقی محشر گوید * رباعی
 * کیا کهنی کشتی به بحر مین کیون کراوقات *
 * ننی خواب و خورش دهیان مین نی موت و حیات *
 * دن رات خیال رلف و رخ بیش نظر *
 * جانا نهین آه دن کودن رات کورات *
 * دانتون زمین پکرانی * اوقات بعسرت و
 تنگدستی گذرانیدن است و مجازا در محل دیگر
 صجوبات هم مستعمل محمد تقی میر فرماید * مطاع *
 * دیکره اونکو هستی سبکی دم سی گهی او کهر کر *
 تهری هی آرسی بهی سو دانتون زمین بکر کر
 * ذوالدهوپ کرنی * کنایه از سعی و تلاش

و ر طاب مد عا سجاد گوید * تنهانه ایک چاند ہی
 گرش میں تجھ حضور * کرتا ہی آفتاب ہی تجھ
 آگئی دوزد ہو پ * دل دَو ب جانا * کنایہ از غشی
 طاری شدن مولف گوید * عرق آلوده او سکو
 دیکه کر کیونکر نہ دل دَو بی * طراوت حسن
 کی ہی موج زن اوسکی پسینی میں * دل چلنا * میلان
 طبیعت را گویند محشر گوید * کب دل بچی ہی
 اوس سی جب اپنی سی مل چلی * وہ رشک
 حور چہ فرشته کا دل چلی * دل پیچھی پرانا *
 بمعنی غم غلط شدن مستعمل مصحفی گوید شعر
 ہمیشہ میں ہر خدا کا کل ہی کا کر اوسکی ذکر *
 * تیری باتون سی زرا دل تو میرا پیچھی پرانی *
 * دل پانا * رضای خاطر در یافتن ناجی گوید * شعر *
 غم نہیں گرد لبری سی دلکولی جاتا ہی وہ * پاس
 میری تب تو آتا ہی جو دل پاتا ہی وہ * دل دیکھنا *

استمزاج نمودن جعفر علی حسرت گوید شعر
 جگر کرچاک قاتل دیکهتاها * جو پو چها سین کهما دل
 دیکهتاها * دوشاخه * باصطلاح زندان هر دولنگ
 فاشه کثرین در هجوش علچین گوید * شعر *
 نو خصم گن کر مشعلچین نی کئی * تو بهی نهی راهی
 دوشاخه بن دئی * قصور سقوط عین مشعلچین
 که در تقطیع است تجنیس لطف معنی معاف کردیم
 * دن پهرنی * بکسرهای هندی کنایه از تغیر ایام
 بخوست آبرو گوید * خورشید کس طوف سی
 هوا طالع آبرو * کیا دن پهری که یار کا اید هر کرم هوا *
 * دل لوردا * بکاف فارسی و او معدوم
 و سکون رای مہما و دال بالک کشیدہ یک
 لفظ مرکب است بمعنی زہرہ کہ آریاب شجاعت
 و جرات را اہلیت آن باشد محمد حاتم گوید * شعر *
 * نظر آتا تھا بکری نہا کیا پر ذبح شیرون کو *

* نجانا مبین که یه قصاب کار کهاهای دل گور دا *
 * دانت له کها کسی چیز پر * در کمین چیزی
ماندن مرزا ار فیع سودا در بحو کو توال گوید * شعر *
مال صندوق میں لهی کس بهانت * تن کی
لتون پر چور ونکاهی دانت * وناجی نیز گوید شعر
نہیں بیوجہ ترا خندہ دندان ناہر گزنہ * کن یکی تولہو
پنی کو یعنی دانت له کها های * دل چور انا *
طرح دادن در امری اعظم از ینکہ بجین باشد
یابد در اندیشی سودا در بحو کو توال گوید * شعر *
چہ کی جہ مفسد دن یہ جانا ہون * وقت پر میں ہی
دل چور انا ہون * دہر دہر جلنا * بمفتحتین کنایہ از
مشعل شدن آتش است مرزا ار فیع در شنوی
گر ما گوید * تہیک ہوتی ہی جس گہری دو پر *
لگی ہی دہر دہر جلنی دہر * داغ لگنا * عارض شدن
نقص است بر چیزی ہد آیت گوید * شعر *

غلطی سبب خطسی جو کہی باغ لگا * میان یہ جانہ سی
 مکرہنی کو تیری داغ لگا * درودیوار دیکھنی *
 کنایہ از تنہائی و شدت انتظار ہدایت گوید
 * انتظار یمن تیری اپنی عجب صورت ہی *
 دیکھا کرتا ہوں میں گھر میں درودیوار کی شکل *
 * دن بہرئی * بفتح ہای ہندی اوقاتی کہ برج
 و صوبت بسر کردہ آیت گوید * شمع آسا
 تمام شب درو * ہم بھی اپنی دنوں کو بہرئی ہیں *

* حرف الہ الہندی *

از نوع اول * دھوان دھوانا * زینت
 آراشدن و مکلف بود نہست مولف گوید
 * خط کی آنی سی دھوان دھوانا یہ مکرہ *
 * آپ آب کیون نہ تا دینگی صفائی مجھ کو *
 * دھن * بضم اول و سکون نون معنی لغوی
 ارادہ چنانکہ میر گوید * شمع *

* اند نون نکلی ہی آغستہ بخون را تو نکو *
 دهن ہی ناله کو کسی دل میں اثر کرنی کی *
 و معنی اصطلاحی برد و قسم گاهی بمعنی صدای نفیر
 که از دور بگوش رسد استعمال گردد و لہذا
 اکثر کبیران ہند در تعریف نی نوازی کشتن
 مرلی کی دهن مذکور کنند و گاهی ارباب موسیقی
 ہنگام تبدیل راگ در محل سراورد تعبیر کنند
 برین قیاس در ہر حال مشتق از یک عالم مقصور
 شد چہ در شعر میر ہم کہ متبلر سند معنی ارادہ
 نوشتہ ایم لفظ نالہ موید ہمین معنی است ہر حال
 این امر ذوقی است ذوق بوجہ احسن در می یابد
 من فہم فہم * دہک راہ جانا * و دہک ہو جانا
 برد و بکاف تازی بیک معنی آمدہ و کنایہ ایست
 از خایف شدن بوقوع صدمہ ناگہانی کہ بر قلب
 عارض گردد اعجم ازینکہ از خفقان باشد یا از

شنیدن خبر مو حش میرسو زگوید * شعر *
 * ایکباری دہک سی ہو کر جی سی پھر ککلی نہ سانس *
 کس شکار انداز کا یہ تیرنی آواز ہی * دہرک *
 بفتح و رای ہندی و کاف تازی اگرچہ فی الحقیقت
 این ہم از قبیل دہرک است لیکن چون بیشتر
 در محل طیدن آید و معنی مصدریہ بخشد من و ہ
 از ان مقامات شدہ مؤلف گوید * شعر *
 طایر دلکی دہرک تہمتی نہیں * کیا کرون اُسکی دہرک
 تہمتی نہیں * دہرکا * نیز بد و معنی مصطلح گاہی بمعنی
 ترس و خوف مستعمل یکی از شعر اگوید *
 شب فراق کی دہشت سی جان جاتی ہی * ہی ہی صبح سی
 دہرکا کرات آتی ہی * و گاہی بمعنی طیدن مؤلف گوید
 * مطلقاً آرام آتا ہی نہیں * بی طرح کچھ دلو
 دہرکا لگ گیا * دہر مارنا * در محل تفضیح
 و تحقیر مستعمل بلکہ از عالم فحش و دشنام

میتوان گفت جرأت گوید * بجای طعن گرا بر بهار
 پرمای * یہ چشم وہ ہی کہ دریا کو دہا پر مارے *
 دہو یادیدہ * بواو مجہول چشمیکہ قوت منفعلہ
 نہ ارد مولف گوید * تو سب سی آنکہہ لراتی ہی
 ہزم سین ای شمع * خداپناہ دے اس تیری دہوئی
 دیدہ سے * دہوئی لگانی * بواو معروف اصرار
 بردار خواست مدعا نمودن و آبن خاصہ فقر ای سوال
 پیشہ است کہ اکثر بردار اغنیائیند و بر تودہ
 خاکستر ہمہ وقت آتش روشن داند تا کامیاب
 نہ شوند بر شحیزند مولف گوید * پیکنی کانہین ہرگز دوچار
 اوس سی نہ جب تک ہو * مرہ بر اشک دود آلودنی دہوئی
 لگائی ہی * اما از نوع دویم * دہیر * بہای مجہول
 در اصطلاح آزادان بنام قبر مصطلح میر فرماید *
 وادی قیس سی پھر آئی نہ میر صاحب * مرشدکی
 دہیر پروہ تکیہ بنا کی بیتھی * دہلئی بہرتی چہاؤن *

کنایه از بی ثباتی و تلون اوضاع روزگار مرزا فدوی
 سلمه الله تعالی گوید * ملی و ده غیرون سسی مهر و شگوه
 همچنین کب آتا هی رشک اسکا * یہ دہلہتی
 بہرتی ہی چہا ون قدوی کہی ادہر ہی کہی ادہر ہی *

اما از نوع سیوم * دَک دَکا کر پینا پانی کا *
 بفتح تین و ہر دو کاف فارسی قدحی آب خوردن
 بیکہ م کہ اکثر در کمال عطش اتفاق می افتد مرزا
 رفیع سودا در تعریف آب چاہ موسن خان گوید * دَک
 دَکا کر اگر کوئی پیوی * تانہ او دَہی لحاف کیا جیوی *

* حرف الذال معجمہ *

* درین حرف نیز اصطلاحی بخاطر نیست *

* حرف الراء مہملہ *

* رنگ مارنا * بفتح اول و نون غنیہ کاف عجمی از
 حریف بازی بردن است و مجازاً با مثال این مواقع
 بہت تہل آبرو گوید * کہیلی تھی رات جو سر گویان

هوا تهاپارا * اری رقیب ستاری همی هی رنگ مارا *

* رفو چکر مین آجانا * حیران ماندن بمشاهده امر

عجیب و عوام بازار استعمال کنند سراج الدین

سراج گوید * رفو گر کو کهان طاقت که زخم

عشق کو تانکی * اگر دیکهی میرا سینه رفو چکر مین

آجاوی * رتی چمکتی * بفتح اول و تشدید فوقانی

بیای معروف مراد از یادوری بخت و مساعدت

روزگار مولف گوید * لهو کی بوندی اشکو نین

ایک آده اب تپکتی هی * دلا خوش هو که تیری

آج کل رتی چمکتی هی * رنگ دلیان * بکاف

پادسی کنایه از اختلاطی که با معشوق میسر شود *

هدایت گوید * بهار آبی هی تمکو بلبلو به دن مبارک هو *

* چمن مین آج کل کر لو گلو نکی ساته رنگ دلیان *

* حرف الزای معجزه *

* زمین پکرتنی * کنایه از فراطصار و برامری و هم بمعنی

استقلال محمد عابد دل گوید * تمهاری در به جو دربان نی
 آستین پیکری * برنگ نقش قدم همنی بهی
 زمین پیکری * زمین مین گرجانا * بکاف پارسای
 هندی کنایه از کمال منفعل شدن و تر آمدنست
 انعام الله خان یقین گوید * قامت رعنا سی
 تیری بسکه شرماتاهی سرو * دیکه کرجکو
 زمین کی بیچ گرجانا سی سرو * زمین پرسی کجه پراپانا *
 مشغوف شدن از حصول امریست که امید
 وقوع آن نباشد و یکی ناگاه میسر شود مولف گوید
 * قطعه * خاک پر کل جو نقش پاکی طرح *
 * آسنی میری یتن زراپایا * خوش هوا اتنا دیکه کرجو یا *
 کجه زمین پرسی می پراپایا * زهر کھانا * تقلید
 امری کردن که قابلیت آن نباشد مولف گوید
 * دلایه مجنونکی چال تمنی ذرا او رانی تو بهی جون مین *
 * په هر کسی پره به زهر کھانا کمال حق مین تمهاری سم بهی *

* حرف السین مہماہ *

* سونی کانوالا * بوا و مجهول و نون بیار شیرہ
 کنایہ از لقمہ نعمت محمد قائم گوید * * قطعہ *
 * چشم بردار ہوں میں کس کل کی * آج یہاں
 کون آنیوالا ہی * نہیں اترتا گلی سسی جون نرگس *
 * منہ میں سو نیکا گونوالا ہی * سر چرہ کی مرنا *
 سہم بخون خود کردن مولف گوید * سرخ اپنی لہو سسی تیری
 دستار کرینگی * آخر کو ہم ایک دن تیری سر چرہ کی
 مرینگی * سرموند آنا * بدال ہندی ترک علایق
 کردن و فقر اختیار نمودن مولف گوید * نہیں ممکن
 رہائی قید سسی اوس زلف مشکین کی * قلندر ہو کی
 میں بھی اُسکی پیچھی سرموند آتا ہوں * .
 * سو جہتا بنا کرنا * بوا و معروف و سکون جیم
 ہندی و فوقانی بالفت کشیدہ بصالح صوابدید
 پرداختن میر حسن گوید * کیون نہیکہی تجھی گوئی ہرآن *

کیا کوئی اپنا سو جہتانگری * سوئی کی ناکی میں سب کو نکالنا *
 کنایہ از حسن سلیقہ و کمال رسائیست ہدایت
 گوید * تہا کام یہ تیرا ہی خداوند تعالیٰ * لاسوی کی
 ناکی میں خدائی کو نکالا * ساؤن ہری نہ بہادون سو کہی *
 مدام بیک حال ماندن ہدایت گوید *
 * جون سردہم اس باغ میں کرتی ہین معاش *
 * ساؤن نہ ہری ہین اور نہ بہادون سو کہی *
 * سردہنا * بالکسر و سکون ماکہ و دال ہندی
 مضموم و نون اول ساکن و دویم بالف کشیدہ
 کنایہ از متاسف شدن است شرف الدین
 مضمون گوید * گر حرف حق ہماری زبان سی
 کچھو سی * احوال ابنا دیکھہ کی حلاج سردہنی *
 * سرگہانا * بضمہ کانت ہندی کنایہ از تنبیہ طلبیست
 مولف گوید * و د کافر تہ ہو کہتاہی تبراسر کہجاتاہی *
 کسی کا ناتہ ہی گر سر تلک ہر سام آوے *

* سر سے کفن باندھنا * دست از جان شستن
 و اما دہ مرگ بودن مولف گوید * دیکہنگی کوئی
 کیونکر دکی کا جنازی کو * اب باندھ کی ہم بھی تو یہاں
 سر سے کفن نکلی *

* حرف الثین معجمہ *

* شام کی مردی کو کب تک روئی * درند است
 امری گویند کہ حضرت آن تمام عمر متصور باشد
 یکی از شعر اگوید * پھس چکا دل زلف سین
 بس سوئی * شام کی مردی کو کب تک روئی *
 * شاخ زعفران کہنا کیو * طنز بر کبر و نخوت او
 کردن است محمد تقی میر فرماید * ناز چمن وہی ہی
 بابل سی گو خزان ہی * تہنی جو زرد ہی
 ہی سو شاخ زعفران ہی * شہد اث کہستہ *
 یعنی خراب و حسد آیت گوید * شعر *
 * شہید تیغ ابر وہی اسیر دام گیسو ہی *

ہر ایت ہی میان کوئی زور ہی شہدا شکستہ ہی *
 * شرم سی پانی ہونا * عرق آوردن از خجالت
 و ظاہر اثر جمہ تر آمد نسبت کہ در فارسیان مصطلح
 محمد قاسم گوید * بارش گریہ کی از بس رات
 طغیانی ہوئی * جو گستاخی مقابل شرم سے پانی ہوئی *
 * شگوفہ پہو لنا * در وقوع امر ناگہانی بسبیل
 طنز کوینہ محمد تقی میر فرماید * اوس چہر کی خوبی سے
 عبث کل کو جتایا * یہ کون شگوفہ سا چمن زار میں لایا *
 * حرف الصاد مہملہ *

* صبح خیزئی * فرقہ ایست از دزدان کہ علی الصباح
 برخیزند و ہر چہ یابند دستبر دکنند مرزا رفیع در بحر
 کو تو ال فرماید * سکی کیو نکر اب کی کی شی *
 ملا سجد کا صبح خیز یا ہی * صفائی ثانی *
 جواب صاف دادن و ناکام گذاشتن مولف گوید
 * خط کی آنی سی دہوان دہار ہوا یہ کھڑا *

آپ اب کیوں نہ بناوینگی صفائی مجھکو * و صفائی
 فقط بمعنی فاقہ مصطلح مرزا عظیم بیگ عظیم گوید
 * رباعی * نوابکی گہرین گو خدائی ہوگی * اور عرش برین
 تک ہی رسائی ہوگی * جون آئینہ آب و نان کی
 دھوکی میں عظیم * خلقت پہ سدا یونہیں صفائی ہوگی
* حرف الضاد مجسمہ *

این نیز مثل چند حروف سابق نشان است
* حرف الطای مہملہ *

* طماچی سسی سنہ لال رکھنا * کنایہ از غیرت و اخفای
 ناداریست میرگوید * گل تیری روزگار خوبی میں *
 سنہ طماچی سسی لال رکھتا ہی * و درین مقام
 وجہ ناداری ظاہر ہے معشوق انقدر رنگین تر واقع شدہ
 کہ گل نسبت او نہایت بیرنگ افتادہ و آرزو
 با معشوق دعوی تساوی دارد بدین تقریب
 رنگ بر روی خود می آرد و درین معنی لازمہ غیرت ظاہر

* طوفان هونا * بوا و معروف آفت انگیز بودن
 است و در مدح و ذم هر دو استعمال هدایت گوید
 * آشک گلگون جیب و دامن پر میری غطان همین *
 * اس ز ما نیکی تو لَر کی بهی کوئی طوفان همین *

* حرف الظای مجمره *

* ظالم * معنی لفظی معروف و اصطلاحی کنایه از معشوق
 و در فاسی و هندی هر دو مشترک اظهر گوید
 * سراپا فن بیمهری و بی رحمی کی عالم هو *
 * پرا سپرد لربا هو کیا کهون کوئی سخت ظالم هو *

* حرف العین مهمله *

* عشق ہی * یعنی احنت و هزار احنت
 هدایت گوید * دل او سسی تیری آنکجه لَر انیکو
 * عشق ہی * اور چوری چوری نظرمین ملا نیکو عشق ہی *

* حرف الغین مجمره *

* غصه سی بهوت هو جانا * کنایه از نشو و نما شدن

و سرگرم در آتش غضب کشتن * شرف الدین

مضمون گوید * مضمون تو شکر کر که تیرا نام حسن رقیب *

* غصه سی بهوت ہو گیا لبکن جلا تو ہی *

ظاهر اجناس محمد تقی میر درین شعر دخل فرموده اند

که در تذکره تالیف خود بجای نام لفظ اسم

نوشته اند چه در اصطلاح اهل دعوت مخصوص

اسم مصطلح بدین اعتبار و افعی خالی از لطف نیست

* حرف الفای *

* فلک کو خبر نہونی کیکی * کنایہ از کمال غفلت

و بیخبری کسان باشد میر عید اللہ شجر گوید *

* تجہ رو میں لطیف ہی سو ملک کو خبر نہیں *

* خورشید کیا ہی اوسکی فلک کو خبر نہیں *

* حرف القاف *

* قہر قیامت * در مدح و ذم ہر دو مصطلح محمد تقی میر

گوید * ست کچھ پوچھو باتیں اپنی کہی تو نہ کونداست ہو *

* قد قامت تو یہ کچھ ہی تمہارا پرگوئی قہر قیامت ہو *
 * قرآن کرنا * بالکسر. عمل آوردن امر است کہ وقوعش
 کمال تعجب بخشد محمد تقی بیروگلوید * شہر سبز ہو ہین
 طالع خورشید و ماہ و نو * خوبی نی تیری منہ کی
 ظالم قرآن کیا ہی * سو آئی معنی اصطلاحی تثنیہ ماہ
 و خورشید براعت لفظ قرآن نیز ظاہر * قدم لینی *
 اقرار بر کمال طرف ثانی نمودن اعتم ازینکہ
 در صفات نیک کامل باشد یا بعکس آن قلندر بخش
 جرات گوید * گئی تھی پر چھپ کی شب کہین
 تم غرض کہ لیجی قدم تمہارے * یہی ہین چالین
 تو بولو چلو بس نہ تم ہمارے نہ ہم تمہارے *
 * قرآن پر ہاتھ دھرنا * کنایہ از قسم یاد کردن
 است اعتم ازینکہ در اقرار امری باشد و یاد ا نکار
 موافق گوید * قطعہ * جھپک سی پنچہ ٹرگان کی اُسکی
 مصحف رو پر * قیاساً دلمین ہم اپنی یہی معاوہم

کرتے ہیں * کہ میری قتل سے جو مردم چشم
اوسکی نہیں منکر * قسم کہا نیکی تئیں قرآن پر
یہ باتہ دہرتے ہیں *

* حرف الکاف تازی *

* کوریاں میں غلیلا لگنا * کنایہ از تھاپست کہ در عین
حصول مقصود رودہ سجاد گوید * پتھی اگر خوشی سے
آکر چمن میں بلبل * کوریاں میں غلیلا ایسا لگی
کہ اور جای * کترا کر چلنا * بفتح اول وسکون
نوقانی از ہر ہی زمین و بیگانگی و زیدین سجاد
گوید * خط کتر داکے آج قینچی سے * ہمسایہ ملنی
میں جای ہی کترا * کان ہکرتی * معترف شدن
و اقرار بر عجز نمودن سید عبد الولی عزلت گوید
* دیکھ کر موتی وہ بالی کا بتون نی ہکرتی کان *
شمع رو سیرایہ سب آتش ر خونکی ناک ہی *
جملہ معترضہ اینکہ شعلہ رخ در محاورہ البتہ بنظر

لیزستہ و آتش رخ خالی از غرابت نیست
 * کفن بہار کے بولنا * کنایہ است از کمال
 بیتابی در ضبط سخن در حالی کہ امر عجیب
 شاہد دکر و سید عبدالولی عزلت گوید * پیر ہو کر
 جو ہوا شیخ مرید اطفال * مردی سب
 بولی کفن بہار قیامت آئی * کان کا تنی *
 سبقت بردن است ہر کردار ناہنجار کی
 مرزا رفیع سودا در بد نسیم و بی انتظامی شہر گوید
 * فیض بازار کا جو سننی بیان * اونی نردک کے
 کات دالی کان * نردک سمیت پنجاب در
 نواح پٹیالہ و کرنال جاہلیت کہ اکثر راہگیران
 و مسافران بتعدی قطاع الطریق در ان میدان
 بغارت می رسند و آئین لفظ ہم در عرف حال
 مثل تلاذری کہ در حرف نامی منقوطہ گذشت عموماً
 بہمین معنی مصطلح * کالا بال * کنایہ از موسی

راست و کالابال اپنا سمجھنا کیسے کمال حقیر
 بیل دانستن مرزا رفیع در ہجو کو تو ال گوید
 چور کب اوس کا زور مانی ہمیں * کالابال اپنا
 سکو جانی ہمیں * چون کو تو ال مذکور نہایت
 یہ قام بود و وقوع تشبیہ خالی از کیفیت نیست
 کانتی ہونی * تخم بدی کاشتن کہ حاقبت الامر
 امت بخشد ہدایت گوید * دل نگا مرگان
 ہ اوسکی رات دن رویا کیا * اپنی حق میں
 پ میں کانتی سدا بویا کیا * کان ہونی *
 ہ شدن و عبرت گرفتن میر گوید * دھوئی
 شد ہنی کہ چہ اوسی تھا لیکن * دیکھ کر ہنہ کو
 ہی گل کتین کان ہونی * کانتا سا نکل جانا *
 یہ از رفع خاش کہ عبارت از خار خار با شد .
 ہی میر گوید * مطلع * مرہتی جو گل بن تو سارا یہ خلیل جانا *
 ہی نہ جی ورنہ کانتا سا نکل جانا * کانتو نہر کیون گہ سبیتی ہو *

در مقام انکسار و هضم لطفه گویند مولف راست

* مین کون اور تمہاری مرہ کا تجھے خیال *

* کانتون پہ کیوں گہ سیتستی ہو مجھ غریب کو *

* کان مین تیل دالنا * تجاہل در سماعت

ذکری نمودن محمد قاسم گوید * سوز پر و آنہ یون

سنی ہی چراغ * کان مین جیسی تیل دالای *

* کوشی اور آرائی بنانا * کنایہ از معطل داشتن

یا کمال بی رنگیست و مقولہ افسانہ گویان

ہندیست اکثر گویند کہ چون بادشاہ ملکہ را مضروب

نمود بدین خدمت مامور فرمود ہدایت گوید * دیکھا

خزان کی روز جو مین بدلون کارنگ * پرتی تین

جیسی باغمین کوی اور آریان * مخفی نماد کہ در

وقوع این تشبہ مشبہ بہ را ضمیر تانیث لازم

افتادہ چنانچہ ضمیر بدبل ہم در ہندی تانیث استعمال

دارد و مراد قایل در اینجا از بیکاری و تحقیر اوست

* کولہیامین کور پورانا * کنایہ از اخفانمودن
 امریست کہ فی نفسہ قابلیت اخفانداشته باشد
 مرزا رفیع در بحر فوقی گوید * گہرین شیخی کرد
 کچھ دکھتی ہی مول * کولہیامین کور پورانی سی کیا حصو

* حرف الکاف عجیبی *

* کاجمہری دلی * کنایہ از گردہ خاطر شرف الدین مضمون کہ
 * ہنسی تیری پیاری پہلچہری ہی * ہی غنچہ کی دلیر
 گاجمہری ہی * گور برگور کرنی * قائم بر مقام دیگر
 شدن بخلاف استحقاق و این نیز محض بمعاورہ زنا
 است ناجی گوید * بنامین کوی مرتاہی اوسپر
 عبث کرنی گیامین گور برگور * گوشت ناخن ہونا
 عبارت از کمال اتحاد و یگانگی است و مجاز
 در محل قرابت مستعمل عبدالحی تابان گو
 * تیرے ابرو سے میرا دل نہ چھتی نگاہر گز
 گوشت ناخن سے کہو کیونکہ جدا ہونا ہی * گل کترنی

افترا کر دن و نہمت بستن مرزا رفیع در بجو امیر خجیل
 تر بانی خان مان گوید * کیا کہون مین رکابدار
 کئی بات * اوسکی گز دے نہی کس طرح اوقات *
 نو کر ہی مین نہیں کچھ اوسکو حصول * کترے
 ہی میرے حق میں نت گل پھول * گلابدانا کسی سی *
 خود را دالستہ در قید کسی نمودن است خواہ در قید
 محبت باشد و یا غیر آن مثال معنی اول مشفق
 و مکر می مرزا رضا قلی آشفہ فرماید * جنون آمیز
 نکلی ہی صد اکچھ اپنے نالی سی * گلابدانا یا
 ہمسی کیون نہ بخیر والی سے * ارسوق کلام
 چنین استفاد می شود کہ ظاہر اس امر حالی و معنی
 و قوعی باشد و مثال معنی ددیم محمد بشا گوید
 * کل دست محتسب سی جون تون مجھی چھوڑا یا *
 * شیشہ نی میرے خاطر اپنا گلابدانا یا * گرد ہونا *
 بہرہ مک .....

مدعی مقابل استعمال کنند محمد تقی میر گوید
 * رونی سی میرے ابر کا ہنگامہ سر دہی *
 * آنکھیں اگر یہی چین تو دریا بھی گر دہی *
 * گلی کا ہار ہونا * گلو گیر شدن ہدایت گوید
 * ہر لخت دل گلی کا میرے ہار ہو گیا * گلی پرنا *
 نیز از ہمان عالم شاہ و حید تنہا تخلص گوید
 * دست جنوں سے کرنا ٹکرے اسے بجاتما *
 * کیوں پیر ہن ہمارے ناحق گلی پر اتما * گل کما نا *
 آنچنانست کہ اکثری از نو جوانان عاشق تن در
 ظالم لاف عشق از فلوس و روپیہ وانگشتر
 و امثال آن در آتش گرم کردہ ہر بند دست داغ
 کنند و با عقدا و خود ازین حرکت چشم تاثیر از جانب
 معشوق دارند محمد تقی میر گوید * گل کہای جنکی
 واسطی سین جسم زار بر * دو پہول بھی نہ لای
 وہ میرے مزار پر * گرینان مین منہ دالنا *

اعتراف نمودن و منفعل بر قصد خود بودنت
 هدایت گوید * تو اوس غنچه دهنکی آگی ای گل
 خوار و خستایی * گریان مین مننه اپنا دال کیا
 مننه لیکي هستایی * گردن کا دورا * یکی از
 حرکات چهره بازی معشوق است دخاصه از فرقه
 طوایف که در عالم رقص باراده اظهار خوش
 ادائی اکثر این حرکت بعمل می آید و بکثرت عادت
 از بعضی بیساخته هم واقع شود بالجمله این لطف پیردن
 از میانست من فهمم مولف گوید * کیا شمع بهی
 لیتی ہی گردن کا غضب دورا * کب دوسنی مین
 یار و یه دوسنی پن نکلی

* حرف الکاف هندی *

اما از نوع اول * گهر جانا * کنایه از خانه ویران
 شدن حقایق و معارف آگاه حضرت شهادت است
 فرماید * هم پر ایام مصیبت آج پر آنی لگا *

* یا رگهر جانی نگاہی و ای گهر جانی نگاہ * لطیفه ماضوئی
 و مکتوبی هر دو واقع * گهر بقیه جانان * نیز از همین عالمست
 جناب حضرت در قدس سره فرماید
 * حس سمت کو تونی آنکسها و تنها کردیکها *
 * مانند حجاب گهر کی گهر بقیه گئی * و ظاهرا در اهل
 ولایت هم این معنی مصطلح که مستعید ای
 اشرف گوید * از نشینندگان کسی چونماند * عاقبت
 خود دلت ست خانه ما * گهر می نمین تو لا گهر می مین ماشه
 شخص متلون المزاج را گویند موافق گوید
 * مزاج زر گهر می گاهمی جو خوب دیکها تو ہی تماشا *
 نہیں ہی ایکمال پر وہ قایم گهر می مین تو لا گهر می مین ماشه *
 اما از نوع دویم * کہنگا * بمعنی خار خار شاہزادہ
 عالم پناہ مرزا جہاندار شاہ فرماید * گل کوہی
 ایک خار کا کہنگا * بلبلو نکو ہزار کا کہنگا * کہنگا *
 بضم کنایہ از بیحجاب شدن آخوی داشت فقی

مرزا مغل سبقت سلمہ اللہ تعالیٰ فرماید
 * بات اد سپر خوب تھی ایتک کہلی سو کہل گئی *
 * بزم مبین اوسکی مبین ایسامی کوہی کر کہل گیا

* حرف اللام *

* لونی لگنی * نو او مجھوں و نون بیای معروف
 کہنا یہ از شورہ بستن دیوار است کہ در ایام
 برسات بردیوار گلی عارض گرد و شاہ عزیز اللہ
 عزیز گوید * کان نمک ہوا ہون تیرا حسن سبزدیکھہ *
 لونی بردکی جبسی لگی گل گیا ہون مبین * لال * اطفال
 صغیر را گویند ہدایت گوید * کچھ تو بہی بول غنچہ گل
 عند لب سے * کیون میری لال کیا تیری منہ مبین
 زبان نہیں * و تشبیہ طفل . غنچہ نہایت مربوط
 و موید این معنی کلام مرزا رقیع نیز در مثنوی گرما فرماید
 * پانیکو بابلین پیرین ہتکی * طفل غنچہ کو لگ
 گئی جتکی * و اینکه بعضی ناقباحت فہمان بدین

لفظ معشوق را مخاطب کنند خیلی نازیبا است و اگر
گویند که در استعاره اسانده فارسی بمعنی امر
بسیار با خطابی لفظ پسرواقع شده گوئیم هرملکی
درسی * لو * بفتح بو او مخفف زبانه شمع
و زبانه شعله را گویند و لو لکنی بتمامه در اصطلاح
عبارت از تکرار ذکر است که تادیر بر زبان دارند
خواه ذکر معشوق بر زبان عاشق و خواه یاد الهی
بر زبان بیمار در حالت اخیر که عبارت از الله الله
باشد میر حسن گوید * چون شمع سحر حسن
بتونکی غم مین * الله سی اب تو لو لگی هی اپنی *
* لگ چلنا * بفتح اول و کاف معجمی کنایه از
آسیرش و اختلاط محمد تقی میر گوید * گر چه آواره
چون صبا همین هم * لیک لگ چلنی کو بلا همین هم *
* لالی پر نی * لام اول بالف کشیده و ثانی بیای
مجهول رسیده و ففتح باء معجمی و سکون رای

ہندی و فون بیای، مچھول کنایہ از حالات اضطراب است
 کہ در تمنای مقصود باشد و بکمال بیقراری قدر قلیل
 ہم از مدعا آرزو کنند و بر آن قناعت و رزق محمد تقی
 میر گوید * اس اسیری کی نہ کوی ای جاپالی پری *
 یک نظر گل و یکہنی کے بھی ہمیں لالی پری *
 * لعل تاکر مارنا *، بضم تین و ہر دو تہائی ہندی بالف
 کشیدہ شد و در زجر و تذبذب کرد دست میر گوید
 پنجہ گیر گہ میں تجسی جو نیم کشتہ جھوتا * حسرت نی
 اوس کو مارا آخر لعل تاکر * گگانا جھانا * بکاف
 فارسی و جیم ہندی کنایہ از آتش افشانیست
 کہ خاصہ منافقین اشرار النفس باشد مولف گوید
 * ہوا دولت سے آنکھوں میں کے اب بیزار
 مجھسی دل * کہ یہی اوس کو اب کچھ کچھ لگاتی اور بجھاتی ہیں

* حرف المیم *

* منہ مو رنا * کنایہ از بیروتی و چشم پوشی است

میر محمد حسن شاگرد مرزا رفیع گوید * قائل اگر
 کہی کہ سبکپا ہی چہو ر یو * خنجر تو ایکدم کی لئی
 منہ نہ مو ر یو * ماپاشو ر با اول گنی دلیان * کنایہ
 از قلت طعامست در مقدار و عمومادہ جمیع محل
 صرف مستعمل ہدایت گوید * نہیں ہم پاس
 جز خون دل و سخت جگر پیارنی * مثل شہنشاہ
ماپاشو ر با ہی اول گنی دلیان * منہ کی لوی جانی *
 عبادت از رفتن شرم و حیاست محمد تقی میر گوید
 * آتی ہی شمع آگے منہ پر تری یہ کہار *
 منہ کی گئی جو لوی تو کیا کریگا کوئی * منہ تہو تہانا *
 چین بر چین زدن میر حسن گوید * نعمکین نہو
حسن تو یہ ناز ہی تجھی پر * یوں ادکی تو آگے وہ منہ
 تہو تہا گے یتھی * میں کی کو ز کام ہونا * کنایہ
 از سخوت و عالیجاہی ناکسانست میر حیدر علی
 حیران گوید * جو نہیں او تہہ کر چلا وہ مجلس سے *

چھینکا کوئی اور میرا نام ہوا * ہنسکی بولا کہ
 وا چھتری یوں جی * میند کی کوہی اب ز کام ہوا *
 * منہ پر ہوا تم بہر جانی * کنایہ از تیر رنگ
 رواست اعظم ازینکہ در مقام خطر رہد و یاد عالم
 نقاہت بسبب حرکت ہدایت گوید * خورشید
 رونی جکھری آنکہمین دکہایان * مہتاب کے
 بھی بہر گہن منہ پر ہوا ایمان * موتی پر دنی * ظاہر
 ترجمہ در فشانیدست و در روح و ذم ہر دو مستعمل
 مولف گوید * سن سن کی ذکر اشک و مرہ
 محسی یوں کہا * جب تب نہ آپ ایسی ہی
 موتی پروینگی * منہ پر گرم ہونا * نکتہ مقابل شدن
 با کسی کہ از خود بزرگتر باشد و اکثر شوخ پشیمان
 و قاحت پیشہ بایں صفت متصف اند میرسونہ
 گوید * کیون طفل اشک تجھ کو آنکہوں میں مین پالا *
 * اسپر بھی میرے منہ پر تو گرم ہو کی آیا *

* منہ او تر جانا * حالتی کہ از فرط نقاہت وہم از
 فکر بر بشرہ ظاہر شود جرات گوید * یہ کون تیرے
 چت پہ چرما یا ہی مجھی * جرات کچھ اندون میں
 تیرا منہ او تر گیا * منہ پر چرہنا * عبارت از
 مقابل شدن حضرت درو فرماید * چمن میں باغبان
 سے مسجد م کہتی تھے یہ بلبل * گلوں کی منہ پہ نون
 جرتی ہی دید دیکھہ شبنم کا * منہ بسو رنا *
 ہنسہ بای عجیبی و سین مہملہ حالتی کہ طفل را
 پیش از گریہ رودہد ہدایت گوید * شعر *
 * دہن سے اوسکی میرادل جودور رہتا ہی *
 تو شکل غنچہ کل منہ بسور رہتا ہی *
 * مار پیچ کی راہ * کنایہ از کجی راہ محمد حسین کلیم گوید
 * رکھتا ہی زلف یار کا کوہ ہزار پیچ * ای دل سمجھہ کسی
 جانیو ہی را مار پیچ * منہ دیکھی کی الفت * الفتیت
 کہ فیما بین دو کس عند المواجهہ لظہور آید و بندہ

الفت اعتماد شاید مرزا آر قیغ سو دا گوید
 * نہ ہول امی آر سی گریار سے تجکو محبت ہی *
 بہر و سنا کچھ نہیں اسکا بہ منہ دیکھی کی الفت ہی *
 * مور کہہ * بمعنی بیخبر و ناقد رشناس و این لفظ
 نیز مثل کوی اور انی از مصطلحات افسانہ گو یا نیست
 ناجی گوید * کیون سنڈ لیتا ہی زلف کو پیاری *
 دیکھہ تجکو کہننگی سب مور کہہ * منہ مانگی موت *
 بکاف پارسی مٹو لہ خریداران و این در محلی
 کویند کہ فروشنده آنچه قیمت کند بر همان اصرار دارد
 مولف گوید * کل یارنی محسی ہو جہی قیمت دلکی *
 سین نی قتل اپنی او سکی قیمت سین کہی *
 کہنی لگی سو دانہ بنی گایہ طپش * منہ مانگی تجھی
 موت بہلاکسی دی * موج آجانی * ہفتجیم خیالی
 بخاطر گذشتن عن الشعر * در یادلی سی
 دم نہیں دیا خانان پیاد * کیا جانہی حباب کو کیا موج آگئی *

* منته لیکی ره جانا * سناکت شدن در حالت انفعال
 نظر با سخطا ط مرتبه خود هدایت گوید * دیکها جو
 اوسکی چشم و دهن کو تو شرم سی *
 منته اینا لیک پیسته و با دامن ره گئی * من مار ره سنا *
 بصبر برداختن و بجز آن دمالل گذراندن هدایت گوید
 * نهین ره سناهی اوسکی اذلف بغیر * مین بهت
 اینی من کو مار ره * موم دل هو نا * یعنی
 رفیق القلب بودن هدایت گوید * سوز دل سسن سسن
 سیرا آخر کو اوسنی رود یا * شمع کافوری کا دل دیکها
 تو گو یا موم تم تها * موم کی ناک * شخصی متلون
 المزاج را گویند ناجی گوید * جو کوئی کچھ کھی پگهل
 جاوے * شمع روپی همارا موم کی ناک * مرنا *
 کنایه اذ دل دادن و آرزو مند بودن افصح الفصحا
 مرزا رفیع سودا گوید * کیکی مرگ پرای دل
 نکسیچی چشم تر هرگز * بهت سار وئی انکو جو

اس جینی بہ مرتی ہین * منہہ کانوالا *
 امر سہل الحصول میر حسن گوید * تعجیل نہر
 انی دل آنی تو لگا ہی وہ * مل جائیگا بوسہ ہی
 کیا منہہ کانوالا ہی * منہہ سی ہول چہر نی *
 کنایہ از دشنام مفوظ شدن و بسبیل طنز
 مستعمل انشاء اللہ خان انشا گوید * گالیان دی گراب
 بکرتی ہین * داہ کیا منہہ سی ہول چہر تی ہین *
 * ماتھا تھنکا * معلوم شدن انجام کار در آغاز کار
 وقوع عامی کہ متعلق باو باشد و از جملہ مصطلحات
 زمانست محمد تقی میر گوید * ہوؤن تہیں تم جسن
 سچ نکلی تھی ایک پیچا * اوسن ہی تمہیں دیسکی
 ماتھا مبرا تھنکا تھا * حاصل معنی بقصد قابل اینکه اگر
 ہمیں کچ وضعیت ہر در صفاک و قال خواہی شدن
 * منہہ چہبانا * کنایہ از چشم پوشیت مولف گوید
 * طاقت نی تو تھا ہی جی جو رایا ہمسی * دل صبر

و خردنی بهی او تنها یا همسی * یه تو تهی هی به رنگ
 رونی بهی طیش * یک بارگی آپ هی منبه چپیا یا همسی *
 * منبه لگنا * کنایه از قرب حاصل کردن میر گوید
 کینا حرف دلنشین هم میر اشل خط مدام * اغیار و وسیمه
 تیری منبه لگا گئی * منبه لیکی بهر جانا * محروم بر کشتن
 و روی تطیف ندیدن یکی از شعر آگوید * شعر *
 * بعد مدت تیری کو به مین جو آجاتا هون *
 * اپنا ساسنه لسی بهر و و بهین جلا تا هون *
 * موج مارنی * کنایه از فارغی بالی شخص معطل
 محمد بقا گوید * سبیل سحر شک اپنا شب سر
 بادج ماری * طوفان نوح تنها گوشه مین موج ماری *
 * منبه پانا * توجه خاطر دریافتن حضرت در دفر ماید
 * منبه تمه را بهی اگر پائیدگا * تو به منبه اپنا بهی دکه لاینگا *

* حرف النون *

* نیند بهر سونا * کنایه از خواب راحت خوابه محمد

خان ظاهر گوید * پھر ز لچنانہ نیند بہر سوئی * جب سسی
 یوسف کو خواب میں دیکھا * نصیب لرتنی *
 در مقامی گویند کہ دو کس را در امید یک امر مطلوب
 اتفاق باشد و ہر یکی بزعم خود انتظار کشد سعادت علی
 سعادت گوید * یار سسی جو رقیب لرتنہ ہیں *
 یہ ہماری نصیب لرتنی ہیں * نیچی سرون سسی بولنا *
 کنایہ از آواز خضبط و بسبیل مطایہ مصطلح
 میر محمد کاظم آوارہ گوید * کلا نوٹنی تیرے گانی سسی
 دق ہوں * بہت نیچی سرون سسی بولی ہی *
 * ننگی شمشیر * بمعنی مصطلح گاہی کنایہ
 از شخص صاحب جلال باشد و اطلاق این بیشتر
 بر فقرا ی صاحب تاثیر آید و گاہی بر شخص بیباک
 و صاف گو و گاہی عبارت از بلای معلق ہر دو معنی
 معروف و مثال سیو می میر سجاد گوید * شعر *
 سپرداری اسکی کسی سسی نہو * یہ ابرو

تیرے ننکی شمشیر ہی * نظرون سہی گرا دینا *
 بی اعتبار کردن است مرگت گوید * چون اشک
 تو نظرون سہی کیونکر نہ گرا دیوے * آنکھو نہیں
 تیری پیارے ہر وقت کہتے تگتا ہوں * نیل بگرنا *
 بد و معنی مصطلح گاہی کنایہ از بد و ضعی روزگار و این معنی
 مرزا علی نقی محشر گوید * یہ رنگ دہنگ آج سہی
 افلاک کی نہیں * ایسا ہی کچھ قدیم سہی
 بگر آہ نیل ہی * و معنی دویم موافق اعتقاد عوام
 مرزا محمد شہرت گوید : مانی کی ہوئی میری اور
 اوسکی شہرت * شاید کہ کچھ نیل آسمان کا بگر آ *
 * پنچوڑا * بالکسہ و جیم پارسی بو او مجہول و سکون
 رای ہندی بد و معنی مصطلح گاہی کنایہ از پایان کار
 و گاہی از مدار کار و این شعر میر جامع این ہر دو
 معنی است میر گوید * جیب اور آستین سے رونیکا
 کام گذرا * سارا پنچوڑا ہوا دامن پہ آ رہی *

* حرف الواو *

* وادی پراپنی آنا * بر عادت خود کار کردن
 میرگوید * وحشت مین هون بلاگردادی پراپنی
 آدن * مجنون کی محنتین سب مین خاک مین ملادن *
 * وه آنکھین نرہنی * کنایہ از تغیر ساوک میر حسن گوید *
 * اسب کچھ ہماری حال پہ تکیو نظر نہیں *
 * یعنی تمہاری ہم سہی وه آنکھین نہیں رہیں *

* حرف الہاء *

* ہاتھ لگانی * کنایہ از تنبیہ کردن مصطفیٰ خان یکرنگ
 گوید * زبان شکوہ ہی مہدی کا ہر پات * کہ خوبون نی
 لگائی نہیں مجھی ہاتھ * قافیہ پات با ہاتھ کردن ہر چند
 از روی اصول قوامی خالی از عیب اکفا نیست
 لکن ریختہ گویان جایز داشته اند * ہاتھون ہاتھ لیجانا *
 عبارت اند جلد دستی است در بدن چیزیں
 سید عبدالوہاب گوید * میرادل گلہ واپنی ساتھ لیکسئی *

حنا کی طرح ہاتھوں ہاتھ لیگئی * ہاتھ پرنا * گویا بٹما تو
 آمد دست * سید عبدالولی عزت گوید * ہاتھ پر ہاتھ
 میری دہر کی جلی آئی ساتھ * دیکھو طالع می مدد آج
 میری ہاتھ پری * ہاتھ اتمانایک چیز سی *
 دست بردار شدن از امر دست مصطفیٰ خان گوید
 * ہاتھ اوتھا جو را در جفا سی تو * یہی گویا سلام
 ہی تیرا * ہوا لگنی * کنایہ از تغیر مزاج ہدایت گوید
 * ہر تھی ہی تیری ساتھ نسیم و صبا لگی * بنگو ہی
 باغ دہر کی گلر دہوا لگی * ہوا پھرنی * بکسر بای
 ہندی و نون بیای معروف کنایہ از تغیر اوقات
 اعم از بیکہ پریشانی بہ جمعیت مبدل شود یا بعکس
 آن مثال معنی اول مولف گوید * آئی کی ادوسکی
 لیکي خبر اب صبا پرے * خوش ہو دلا کہ آج ہماری
 ہوا پھری * و مثال دویم جعفر علی حسرت گوید
 * شب مہربانی تھی وہ کچھ اب صبح سنی یہہ جو رہی *

* کل کی ہوا کچھ اور تھی اور آج صبح کچھ اور ہی *
 * ہاتھ پتھر تلی دہنا * کنایہ از متعلق بودن غرضیت
 کہ موجب انواع تبعیت باشد مولف گوید
 * دلو تجسی سنگدل لی لون تو دکھاؤن مزا *
 * ذب را ہی ہاتھ ابھی سیرا مہ پتھرگی تلی *
 * ہوا ہونا * کنایہ از فنا شدن حضرت در دفرماید
 * تہ جاتک بات کی بات ای صہا * کوئی دکو ہم بھی
 ہو تے ہیں ہوا * لا کرنا * سماجت نمودن
 میر سوز گوید * سنتین میری قبول اوسنی نکین *
 عجب سہی ہر چند میں ہا کیا *
 * ہاتھ پر دہری رہنا ایک چیز کا * گنایہ از
 سردست ماندن چیزی مولف گوید * چاہو جو
 چہنو دست حنا بستہ سے بہ دل * ایسا سو دل
 کیکا دہرا ہاتھ پر نہیں * ہاتھ پانوں پھول جانی *
 عہد از سر اسیمگی و میحواسی است میر حسن

در گلزار ارم گوید * ہر ایک گل سے وہ صورت
دیکھی مقبول * کہ میری ہاتھ پانوں سب گئی پہول *

* حرف الیای تختانی *

* یاری کت کرنی * بضم کاف تازی و سکون
تای ہندی کنایہ ایست از ترک آشنائی
کردن و این روز مرہ اطفال مکتبست میر سوز گوید
* رباعی * لی چپکی سی جب کہ مین نی اوسکی چٹکی *
بو لا کہ پری جان پہ تیری پتکی * پردانت تلی
کہشک کے ناخن بہہ کہا * چل آج سی ہمنی تجسی
یاری کت کی * یا قسمت * در مقام رضا و تسلیم
گویند مولف راست * ہوا جز درد و غم ہرگز نہ وصل
در با قسمت * یہی تھا قسمت ناسازمین مقسوم یا قسمت *
* لہ الحمد فی الاولی والاخرہ *

کہ وجہ ہمت این اقل الحقیقہ علی قدر معنویت صرف
گر دید و بحسب قوہ بتعالی رسید و انصاف دانند

که در ترتیب این نسخه گرامی انقباض صرف
شد تا پیرایه اتمام یافت و چه شرایع اوقات
بسر رفت تا پرتو انتظام یافت صحت این انتقال
بر محاوره دانان مبین و صدق آیین دعوی بر صاحب
زبانان متیقن چه از بد و واج ریخته الی یومنا هذا
هیچ نسخه درین زبان به تحریر نرسیده در سائل
بدین هیچ مرتب نگردیده * * * مشنوی *

حبذا نسخه فصیح بیان * جامع اصطلاح هند و ستار
اسمین جوهرین فصیح و غیر فصیح * سن و عن هی هرا یکی نشر
بلکه تفریق جایز و ممنوع * واسطی جکی به هوا موضوع
هر یک اپنی متناظر هی رقم * تا مبین هوا متناظر از هر
صفحه صفحه بیان هوئی تحقیق * اهل تحقیق سمجھی یہ تدقیق
اصطلاحات دہلوی یکسر * ثبت کین اسمین کہ باکی خوا
بکہ تمام جان و دل کئی تالیف * تب یہ تالیف هوئی بہ ا
جو سمیز هوا سکا قدر شناس * اس جگر کادی کو کری وہ قیاس

مرچه کوئی را نهین سعیا را * معر دهر ایک هنر گاهی بازار
 یک صد شکر ایکو ہی ممدوح * وصف جسکی نهو سکین مشروح
 هوا اسکا باعث تالیف * جسکا ماحی ہی بہد ضعیف و نحیف
 سکی ارشاد سی ہوا یہ خیال * نام جسکا رہیگا تا صد سال
 معنی نقاد علم امیر الملک * جامع جو دو حلم امیر الملک
 سخن سنج اور قد رشنا * قد رہن کی ہی اوسیکی پاس
 شاک اسکا قدردان ہوگا * اجر کب اسکا را نیگان ہوگا
 اکنون بیان دیگر چند فقرہ کہ از متعلقات این کتاب
 است و اجب آمد باید دانست کہ مصطلحات
 نصرت دہلی با عقائد را قلم بر تراشما راست
 و ضبط ہمگین متعذر و دشوار مگر ہر چہ راستیات
 از کلام موزون ہر سیدہ درین مختصر ثبت گردانیدہ
 و آن نیز متنوع برد و نوع بعضی بیک معنی و برخی
 چند معنی ناقدان بصیر بحسب قرینہ تمیز از ہم کنند
 و آگہان خبیر نظر بر مقامی تفرقہ بخشند بالجملہ مختصر دست

مفید جهت استفاده طالبان این مقصد و مشخصیت
 مفیض بنا بر انتفاع پژوهندگان این مطالب و عباراتش
 از آن اطلاق لفظ ندارد تا نسخه عام الفیض و عموم الفهم
 باشد و هر عامی و مبتدی فواید معنوی بردارد و حالیا
 استنداء از دیده و روان بینجالی است که
 من اوله الی اخره به چشم انصاف و دردمندی
 درنگرند و بنجیال من صنف قد استهدف التماس از حسد
 یشگان با اعتساف آنکه هر جا بمقتضای بشمریت
 سهو و خطائی یا بنزد از طعن و تعریض در گذرند چه
 انسان هر ایند جایز الخطا است و شیوه عیب
 جوی خیلی نازیبا * غلام همت آن عارفان با کرمم *
 * که یک صواب به بینند و صد خطا بنجشند * و الحمد لله
 علی الاتمام و الصلوة والسلام علی نبیه و آلہ الکرام
 * و اصحابه العظام *

* لله الحمد والمنة که این سسہ نادر الالبیان :

* سسہ الشمس الالبیان فی المصطلحات *

* ہندوستان من تالیفات ابلغ البلقای زمان *

* مستخلص طبش مرزا جان تاریخ بست و پنجم *

* شہر ذی حبیہ سنہ یکہزار و صد و شصت *

* وشش من ہجرۃ النبویہ علی صاحبہا *

* الف الف تحیہ و در بلدہ فرخندہ *

* بنیاد مرشد آباد واقع محکمہ قطب پور *

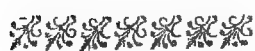
* از مطبع مطبع آفتاب *

* عالم تاب طالع *

* و ضیا بخش *

* طبایع خاص و عام *

* گر دید *

"اصحیح افراط شمس البیان"

صفحہ	نظر	غلط	صحیح
۳	۱۰	فی المصطلحات	فی مصطلحات
		ہندوستان	الہندوستان
۵	۶	دراتی	دھراتی
۷	۱۳	آب	اب
۱۲	۱۱	غم بین	غمین
۱۸	۱	اقامی	قامی
۱۹	۷	پچھارتین	پچھارتین
۱۹	۱۵	سنا	سنا
۲۱	۸	دکھلاے	دکھلاوے
۲۱	۱۴	گکاؤنگا	گکاؤنگا
۲۱	۱۵	پکاؤنگا	گکاؤنگا
۲۳	۵	حسن کو	حسن کا
۲۴	۷	ہیگنی	ہیگنی

صفحہ	سطر	فاظ	صحیح
۲۶	۱۳	لنجر	لنجر
۲۸	۳	نملین	نملی
۲۸	۹	تفریط	افراط
۲۹	۴	تلاوری	تلاوری
۲۹	۱۰	چادری	چادری
۲۹	۱۰	تلاوری	تلاوری
۳۱	۸	صفت	صفت
۳۳	۳	یک	ایک
۳۹	۱۵	لرگی	لرگی
۴۰	۴	بدھین	بندھین
۴۳	۲	لوکا	لوگوکا
۴۵	۶	تبخالی محبت گی	تبخالے گی محبت
۴۸	۸	ست لے پھو بال	ست دانست کال
۴۸	۱۰	وقییت	وقی است

صفحہ	سطر	فاظ	صحیح
۴۹	۱۴	آرسی ہی	آرسی
۵۱	۷	تجنیس	به تجنيس
۵۱	۱۱	دل لوردا	دل گوردا
۵۲	۶	ترا	تیرا
۵۳	۵	دہرک	دھک
۵۶	۸	نشیند	نشیند
۵۸	۶	چمکی	چمکنی
۶۰	۱۵	گونی	گوئی
۶۷	۱	گونی	گوئی
۶۷	۶	براعت	براعات
۷۲	۷	پہلچہری	پہلچہری
۷۲	۹	محض	مختص
۷۷	۲	خوب تہی	جو نہ تھی
۷۹	۱۳	کہ یہی	کہ میں ہی

صحیح	غلط	صفحہ	صفحہ
پر ہا ہی	پر ہا ہی	۸۲	۸۲
بار موحہ	بار عجمی	۸۲	۸۲
یار کو تجمے	یار سے تجکو	۸۳	۸۳
سند لٹا	سند لیتا	۸۳	۸۳
عن بعض	عن اشمر	۸۳	۸۳
کرا ب	گرا ب	۸۵	۸۵
چھرتے	چھرتی	۸۵	۸۵
دیکھے	دیکھی	۸۵	۸۵
اب	آپ	۸۶	۸۶
لگا کپے	لگا گئی	۸۶	۸۶
کچھ	کچھ	۸۸	۸۸
گنا یہ	گنا یہ	۹۱	۹۱
گرہ	لریہ	۹۲	۹۲

Library

ط ۱۳ ش

سنه ۱۳۹۱ م

**MUSLIM UNIVERSITY LIBRARY
ALIGARH**

This book is due on the date last stamped. An over-due charge of one anna will be charged for each day the book is kept over time.

7 1/2

۲۷ ۹۷

